

DEL@KTIGHET PÅ NÄTET

RÖSTER FRÅN UNGA MED
INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING
SAMT FÖRÄLDRAR OCH PERSONAL

Emma Sorbring
Martin Molin
Lotta Löfgren-Mårtenson

Rapport i
korthet

Aven om ungdomar och internet är ett växande forskningsområde är det relativt få studier som illustrerar förhållandena för ungdomar och unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. I det här projektet, *Del@ktighet på nätet*, har vi intervjuat unga med intellektuell funktionsnedsättning (n=27), föräldrar till unga med intellektuell funktionsnedsättning (n=22) samt personal i gymnasiesärskolan (n=17) om ungas delaktighet och identitetsskapande processer på internet. Resultatet har delats upp i tre teman.

Det första temat, **aktiviteter och aktörer**, visar att unga med intellektuell funktionsnedsättning använder internet på olika sätt. Merparten av studiens unga deltar på något vis i internet-baserade aktiviteter, men det är tveksamt hur många som verkligen upplever delaktighet. Föräldrarnas och personalens attityder till de ungas internetanvändande präglas av en dubbelhet avseende de fördelar/möjligheter respektive nackdelar/svårigheter som de förknippar med de ungas liv online. Föräldrarna ser en stor potential med digital teknik när det gäller möjligheten att utveckla och upprätthålla de ungas sociala kontakter med kamrater och närstående. Dock uttrycker de en betydande tveksamhet kring den ökade digitaliseringen i samhället generellt sett. Även personalen erfar både möjligheter och hinder när det gäller de ungas nätanvändande. Å ena sidan kan internet och sociala medier bidra till förhoppningar relaterade till relationer, romantik och sexualitet. Å andra sidan medför de ungas agerande på nätet inte sällan förvecklingar och komplikationer inom samma område, och personalen upplever därför en ambivalens och dessutom en brist på strategier för hur de ska hantera sådan onlinerelaterad problematik.

I det andra temat, **risk och utsatthet**, framkommer det att de unga anser sig vara risk-medvetna. De vet att det finns risker med att använda internet, såsom att bli lurad på pengar eller bli kontaktad av främlingar som vill utnyttja en sexuellt. De unga beskriver även ett ”positivt risktagande”, det vill säga att de samtidigt som de strävar efter att undvika riskerna också tar risker om syftet upplevs vara värt det. Risken att missa något eller (för)bli ensam kan exempelvis upplevas som större än risken att råka ut för ett sexuellt övergrepp. Både föräldrarna och personalen uppger att oron för att de unga ska råka illa ut är orsaken till deras perspektiv på risk i samband med internetanvändning. Även om internet erbjuder stora möjligheter för de unga, så anser de att deras ungdomar är mer utsatta än unga utan intellektuell funktionsnedsättning. De unga, föräldrarna och personalen har således delvis olika syn på risk i förhållande till de ungas internetanvändande, vilket kan förstås utifrån de skilda sociala positioner de befinner sig i.

Det tredje temat handlar om **möjligheter och stöd** och även här framkommer skilda perspektiv från de unga respektive föräldrarna och personalen. Alla de tre grupperna påtalar möjligheterna med internet, men behovet av stöd är något som föräldrar och personal återkommer till i betydligt högre grad än de unga själva. De möjligheter som de unga nämner handlar främst om att utveckla nya vänskaps- och partnerrelationer. Även föräldrarna menar att internet kan erbjuda möjligheter att både initiera nya relationer och upprätthålla redan etablerade, men de anser ändå att relationer utanför nätet har ett större värde. Personalen menar också att internet innebär relationella möjligheter, framför allt då många ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning uppfattas som blyga och osäkra och har låg självkänsla på grund av sina begränsade sociala kompetenser i ”verkliga livet”. Att ta kontakt med någon via internet får dem att känna sig som ”alla andra”, dels för att de befinner sig på ett tryggt avstånd, dels för att de flesta andra ungdomar också initierar kontakter via internet. För att minska riskerna med internetanvändning för unga med intellektuell funktionsnedsättning är stöd av stor betydelse, menar både föräldrar och personal. Stödet kan baseras på övergripande strategier för positivt risktagande och så kallad riskkommunikation, eller vara mer individanpassat och förmedlas genom diskussioner med respektive ungdom.

Denna rapport är en kortare version av rapporten *Del@ktighetens digitalisering: om identitetsskapande aktiviteter på internet bland unga med intellektuell funktionsnedsättning* (Molin, Sorbring & Löfgren-Mårtenson, 2019).

FÖRFATTARE

Emma Sorbring är professor i barn- och ungdomsvetenskap vid Högskolan Väst, där hon även är verksamhetsledare för Barn- och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön. Hennes forskningsintressen är inom områdena familj, föräldraskap, barns och ungas agens, identitet, sexuell utveckling och internet som arena. Emma är medredaktör till böckerna *Samverkansforskning* (2019), *Barn- och ungdomsvetenskap* (2018), *Socialt arbete och internet* (2016), *Att förstå ungdomars identitetsskapande* (2014) och *Unga föräldrar* (2012), samtliga utgivna av Liber.

Martin Molin är professor i socialt arbete med inriktning mot funktionshinderområdet. Han är verksam inom Barn- och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön vid Högskolan Väst och hans forskningsintresse rör bland annat frågor om delaktighet och vuxenblivande hos ungdomar och unga vuxna med särskolebakgrund. Martin har tidigare medverkat i böcker som *Intellektuell funktionsnedsättning, samhälle och välfärd* (Gleerups, 2019), *Nya omsorgsboken* (2019), *Barn- och ungdomsvetenskap* (2018), *Socialt arbete och internet* (2016) samt *Att förstå ungdomars identitetsskapande* (2014), de senare utgivna av Liber.

Lotta Löfgren-Mårtenson är professor i hälsa och samhälle, med inriktning sexologi och sexualitetsstudier. Hon är verksam vid Institutionen för socialt arbete vid Malmö universitet där hennes undervisning och forskningsfrågor främst rör sexualitet och funktionsnedsättning, internet och sexualitet, sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter samt sexuella trakasserier inom akademien. Lotta är författare till *Sexualitet* (Liber, 2013) och medredaktör till *Sexologi* (Liber, 2010/2016), och har medverkat i ett antal antologier, bland annat *Nya omsorgsboken* (Liber, 2019).

INNEHÅLL

Bakgrund	4
Tillgänglighet och digitalt utanförskap	5
Identitetsskapande och delaktighet	6
Risk, risktagande och positivt risktagande	8
Undersökningen	9
Syfte och forskningsfrågor	9
Metod och material	9
Resultat	12
Aktiviteter och aktörer	12
Risk och utsatthet	14
Möjligheter och stöd	17
Konklusion	22
Implikationer och rekommendationer	23
Referenser	26

BAKGRUND

Alltsedan 1970-talet har samhällsliga reformer syftat till att öka delaktigheten och självbestämmandet för personer med intellektuell funktionsnedsättning¹ (Molin & Gustavsson, 2009; Tøssebro, 2009). Livsvillkoren för målgruppen har också förändrats på olika sätt under de senaste decennierna. I vissa avseende har det blivit bättre. Brusén och Printz (2006) påtalade exempelvis i början av 2000-talet att ”människor med funktionshinder har sannolikt aldrig haft det så bra som idag. Det gäller i flera viktiga avseenden, till exempel är livssituationen för personer med utvecklingsstörning väsentligt bättre idag än för trettio år sedan” (s 9). Emellertid visar ett flertal rapporter att det inte har blivit tillräckligt bra, det vill säga att personer med funktionsnedsättning ofta har sämre livsvillkor än befolkningen i övrigt inom områden som hälsa, utbildning, arbete och försörjning (Myndigheten för delaktighet, 2018). Många lever också mer ensamt och isolerat än andra, och aktuell forskning visar att barn och unga med funktionsnedsättning går på färre aktiviteter och umgås mindre med vänner (Statens medieråd, 2019).

Det finns olika sätt att beskriva vad en intellektuell funktionsnedsättning innebär för individen. Ofta betonas svårigheter att bearbeta information samt att bygga och tillämpa kunskap. Granlund och Göransson (2019) påtalar att de flesta definitioner hänvisar till en uppmätt intelligenskvot under 70 samt en nedsättning av den adaptiva förmågan² som inträffat före 16 års ålder. Personer med intellektuell funktionsnedsättning utgör dock en mycket heterogen grupp. Vissa kommunicerar enbart med kroppsspråk, andra via tecken och ytterligare andra har lindrigare begränsningar. Unga med intellektuell funktionsnedsättning har ofta språkliga och kommunikativa begränsningar som gör att värdet av nya sociala arenor kan vara stort, samtidigt som internetanvändande kan vara problematiskt för dem.

Fortfarande är forskningen om internetanvändning och intellektuell funktionsnedsättning relativt begränsad, även om antalet studier har ökat avsevärt de senaste åren. Vanligt förekommande teman i den forskning som gjorts är exempelvis tillgänglighet, risk och säkerhet, social identitet, stöd, relationer, lycka och njutning, kommunikation och läs- och skrivkompetens samt cyberspråk och cyberetikett (Caton & Chapman, 2016). Fokus läggs ofta på individens begränsningar och brister och mer sällan på kontextuella förutsättningar och möjligheter. Ett flertal studier ägnar stort utrymme åt perspektiv där internetanvändning hos personer med intellektuell funktionsnedsättning i hög grad blir förknippad med negativa erfarenheter, risk och utsatthet (Buijs m.fl., 2016; Didden m.fl., 2009; Holmes & O’Loughlin, 2012; Lough & Fischer, 2016; Maïano m.fl., 2016; Normand & Sallafranque-St-Louis, 2016; Wells & Mitchell, 2014). Andra lägger i högre grad fokus på de fördelar, glädjeämnen och möjligheter till social delaktighet som internet och sociala medier/mobil digital teknik kan bidra till (Barlott m.fl., 2019; Cumming m.fl., 2014; Darcy, Maxwell & Green, 2016; Shpiegelman & Gill, 2014).

EU Kids Online, Europas största studie i dessa frågor, påtalar behovet av att sätta fokus på grupper som kan vara extra känsliga för det internet erbjuder (Livingstone m.fl., 2011). Vidare finns det internationella rapporter som visar på en ”digital klyfta” mellan individer och grupper i samhället som har tillgång till och förmåga att använda internet och de som inte har det (Chadwick m.fl., 2013; Macdonald & Clayton, 2013). I kartläggningar av svenskarnas internetvanor har utbildningsbakgrund visat sig vara en viktig indikator på i vilken mån befolkningen upplever sig delaktig i informationssamhället, och på senare tid har det även konstaterats att internetanvändningen hos personer med funktionsnedsättning skiljer sig från den i befolkningen i övrigt. Johansson (2017) menar att elever i

¹ I oktober 2007 införde Socialstyrelsens terminologiråd följande distinktion avseende begreppen funktionsnedsättning respektive funktionshinder: ”Funktionsnedsättning innebär en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. Funktionshinder är den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.” I denna rapport använder vi företrädesvis termen *intellektuell funktionsnedsättning*. Vid citat från andra författare förekommer även termen *utvecklingsstörning*.

² Den adaptiva förmågan rör individens praktiska, sociala och skolrelaterade anpassning till vardagliga krav.

särskolan riskerar att hamna i ett digitalt utanförskap (s 43) och att personer med intellektuell funktionsnedsättning är den grupp som rapporterar störst problem med internet:

Gruppen ligger ofta långt under de nivåer som redovisas för den svenska befolkningen och även långt under hur många av de andra grupperna i undersökningen ligger till. Svårigheterna framträder redan i särskolan och syns sedan i resultatet för Gruppboenden och Daglig verksamhet. Här tycks det finnas en del av samhället som inte klarar av att inkludera dessa individer i det digitala samhället.

[Johansson, 2017, s 68]

Sammantaget kan konstateras att internetanvändande, i synnerhet för delaktighet och identitetsskapande, för personer med intellektuell funktionsnedsättning medför både svårigheter och risker, men också möjligheter. I denna rapport vill vi fördjupa förståelsen för dessa processer.

Tillgänglighet och digitalt utanförskap

Användning av internet och sociala medier bland personer med intellektuell funktionsnedsättning kan innebära såväl stora möjligheter som betydande utmaningar och risker (Caton & Chapman, 2016). Forskningen inom området utgörs främst av småskaliga intervjustudier eller fallstudier (så kallade *case studies*) med fokus på relativt mild intellektuell funktionsnedsättning, varför vi fortfarande vet ganska lite om användning av internet och social media inom gruppen unga som har en måttligt intellektuell funktionsnedsättning (Seale & Chadwick, 2017). I våra tidigare projekt fanns det indikationer på att individer i denna grupp ofta är mer ”skyddade” och ”omhändertagna” och att de sällan ges möjlighet att finna och ta kontroll över sitt eget handlingsutrymme online (Löfgren-Mårtenson, 2005). Äldre personer med grav funktionsnedsättning tenderar att bli mest exkluderade när samhällets digitalisering ökar, men fler faktorer än så påverkar i vilken mån personer med intellektuell funktionsnedsättning får tillgång till internet (Chadwick m.fl., 2013). Det rör sig inte enbart om skillnader i individuell förmåga utan även om skilda möjlig-

heter till och förutsättningar för utbildning, träning och stöd samt om det vidare politiska, ekonomiska och attitydmässiga klimatet.

Ett flertal studier har undersökt hur webbaserade forum på internet kan tillgängliggöras för personer med intellektuell funktionsnedsättning (Karreman, van der Geest & Buusink, 2007; Lussier-Desrochers m.fl., 2017). Andra undersökningar har visat att användning av ny teknologi är en fråga inte bara för enskilda med intellektuell funktionsnedsättning utan också för personer i deras omgivning, vanligen familjemedlemmar, som förväntas kunna assistera dem (Palmer m.fl., 2012) samt för professionella (Näslund & Gardelli, 2012). Studier som har undersökt användningen av informations- och kommunikationsteknologi (IKT) bland personer med intellektuell funktionsnedsättning i skola- och omsorgsverksamhet visar att professionellas engagemang i och nyfikenhet inför området ofta spelar en avgörande roll för hur exempelvis internet används i olika sammanhang. Personalens uppmärksammande av elevernas egna intressen och erfarenheter genom IKT bidrar i hög grad till att öka användarnas handlingsutrymme (Näslund & Gardelli, 2012). För barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning är föräldrar den primära källan till stöd i vardagen (Björquist, 2016; Palmer m.fl., 2012). Många gånger upplever föräldrarna dock en ambivalens då ökad internetanvändning gör att de behöver hantera fler tekniska och moraliska problem.

Det finns flera likheter i användningen av internet och sociala medier mellan ungdomar med respektive utan intellektuell funktionsnedsättning (Molin m.fl., 2017; Sharabi & Margalit, 2011). Shpiegelman och Gill (2014) fann dock att motiven för internetanvändande skiljer sig mellan grupperna. Ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning rapporterade i mycket högre utsträckning att hantering av ensamhetskänslor är ett huvudmotiv. Det är helt i linje med studieresultat som visar att personer med intellektuell funktionsnedsättning upplever sig mer ensamma och isolerade än andra (McVilly m.fl., 2006).

Trots flera likheter har rapporter på senare tid visat avgörande skillnader i hur personer med funktionsnedsättning använder internet i jämförelse med befolkningen i övrigt. I Johanssons (2017) enkätstudie *Svenskar med funktionsnedsättningar och internet* var syftet att undersöka skillnader i hur personer med olika funktionsnedsättningar och diagnoser upplever svårigheter med internetanvändning och resultaten i studien jämfördes med befolkningen i övrigt.³ Ett resultat är att personer med intellektuell funktionsnedsättning är den

³ Johansson (2017) framhåller emellertid flera metodproblem som infinner sig vid jämförelse mellan olika grupper av personer med funktionsnedsättningar och befolkningen i övrigt (se *ibid.*, s 6–10).

grupp som uppger störst svårigheter med att använda funktioner såsom e-legitimation och mobilt bank-id samt med att betala räkningar på nätet, e-handla och så vidare. Samma grupp undviker att köpa biljetter och boka vårdtider via internet och ber i högre utsträckning än andra om hjälp vid sådana tillfällen.

I en undersökning från Statens medieråd (2019) har ett antal enkätfrågor från rådets kartläggning *Ungar & medier* ställts till ungdomar (i åldern 13–20 år) i särskolan och därefter har jämförelser gjorts med andra jämnåriga.⁴ Studien visar, i likhet med Johanssons rapport, att ungdomar i särskolan i flera avseenden använder internet i mycket lägre grad än ungdomar i allmänhet. Särskoleeleverna är de som oftast svarar ”ibland” eller ”aldrig” på frågor om medieaktiviteter såsom onlineshopping och är också de som i lägst uträkning uppger att de har tillgång till digital teknik (även om det har blivit vanligare). Noterbart är också att medieanvändningen hos elever i särskolan i hög grad följer samma mönster som hos yngre barn. Ett exempel som lyfts är att cirka 85 procent av alla 9–12-åringar äger en egen mobil jämfört med cirka 75 procent av särskoleeleverna i åldern 17–18 år.

Men det finns som sagt också stora likheter mellan ungdomar med och utan intellektuell funktionsnedsättning. Exempelvis spelar ungdomar med funktionsnedsättning onlinespel i samma utsträckning som övriga befolkningen (Johansson, 2017). I några (få) avseenden skattar särskoleeleverna sitt medieanvändande högre än genomsnittet bland jämnåriga: dels tittar de oftare på TV och läser oftare nyheter via sin mobil eller läsplatta, dels tittar de något oftare på porr jämfört med genomsnittet (Statens medieråd, 2019).

Sammanfattningsvis utgör personer med intellektuell funktionsnedsättning den grupp som rapporterar störst problem med internet och som riskerar att hamna i digitalt utanförskap. Det kan relateras till årliga kartläggningar av svenskarnas internetvanor där utbildningsbakgrund har visat sig vara en viktig indikator på i vilken mån befolkningen ”upplever sig delaktig i informationssamhället” (Davidsson, Palm & Melin Mandre, 2018).

Identitetsskapande och delaktighet

Ett antal studier har intresserat sig för personer med intellektuell funktionsnedsättning och frågor som rör identitet och identitetsskapande, till exempel uppfattningar om social identitet (Beart, Hardy & Buchan, 2005), identitetsförhandlingar i övergången mellan

skola och arbetsliv (Langøy 2018; Midjo & Ellingsen Aune, 2016; Molin, 2008) samt förståelse av olika typer av identitetskonstruktioner (Gustavsson, Nyberg & Westin, 2016). Internet och sociala medier innebär nya arenor för identitetsskapande, inte minst för individer och grupper som söker alternativa och mindre stigmatiserande sätt att presentera sig själva. Tidigare studier visar att unga med intellektuell funktionsnedsättning bekymrar sig för att hamna utanför gemenskapen på internet och att många de facto är mer ensamma än andra (McVilly m.fl., 2006; Statens medieråd, 2019). Det är också nästan dubbelt så vanligt att elever i särskolan utsätts för mobbing och elakheter på internet jämfört med den jämnåriga genomsnittgruppen (24 procent jämfört med 13 procent). Särskoleeleverna tenderar i lägre grad än andra jämnåriga att vilja prata med vuxna om sin medieanvändning och om vad de har sett på nätet. Nästan halva särskolegruppen uppger att de gör det ”aldrig” eller endast ”ibland” (Statens medieråd, 2019).

Hos särskoleeleverna är det betydligt mindre vanligt att de umgås med kamrater på sin fritid. 31 procent uppger att de gör det åtminstone varje vecka, att jämföra med 78 procent hos genomsnittet (Statens medieråd, 2019). Liknande slutsatser förs fram i White och Forrester-Jones (2018) som visar dels att unga med intellektuell funktionsnedsättning har signifikant färre sociala nätverk än andra jämnåriga, dels att användningen av sociala medier inte har bidragit till att vidga storleken på deras nätverk. Det är i linje med tidigare studier av upplevelser av ensamhet och isolering hos personer med intellektuell funktionsnedsättning (jmf McVilly m.fl., 2006). Studien framhåller också att elever i särskolan i lägre grad än andra jämnåriga visar ”vem man är” på nätet i form av namn, bild och skoltillhörighet. En tolkning som görs är att de upplever sin funktionsnedsättning alternativt sin skoltillhörighet som stigmatiserande och/eller att de i högre utsträckning utsatts för elakheter. Individer som strävar efter att gå från en exkluderad identitet till en mer inkluderad framhåller ofta betydelsen av en ”civil identitet” (Borland & Ramcharan, 2000) och att viljan att finna en partner eller nya vänner är en viktig del i sökandet efter nya sociala arenor. Internet kan ses som en ny form av civil gemenskapsarena som skapar förutsättningar för alternativa identiteter där funktionsnedsättningen inte behöver spela en central roll (Löfgren-Mårtenson, 2008; Molin, 2008; 2010; 2013). På internet får man exempelvis chans att beskriva sina intressen och personliga egenskaper innan man eventuellt berättar om sin funktionsnedsättning.

Internet har emellertid inte blivit det frigörande

⁴ Även i denna rapport diskuteras metodproblem som infinder sig vid denna typ av jämförelser (se sid. 5–6).

” Sammantaget kan konstateras att internetanvändande, i synnerhet för delaktighet och identitetsskapande, för personer med intellektuell funktionsnedsättning medför både svårigheter och risker, men också möjligheter.

(emancipatoriska) landskap för personer med funktionsnedsättning som tidigare hävdats (Thoreau, 2006). Chadwick m.fl. (2013) poängterar å ena sidan ”att dölja en intellektuell funktionsnedsättning kommer sannolikt att göra föga för att minska stigmatiseringen eller öka acceptansen av personer med intellektuell funktionsnedsättning i samhället” (s 386, fritt översatt), å andra sidan att internetanvändandets potentiella möjligheter beträffande självbestämmande och identifikationsprocesser behöver undersökas närmare.

Risk, risktagande och positivt risktagande

Personer med intellektuell funktionsnedsättning utsetts oftare än andra för riskerna med att använda internet då de oftare uppvisar oönskade online-beteenden. Frågor om risk, risktagande och positivt risktagande på internet bland personer med intellektuell funktionsnedsättning har därför blivit allt mer framträdande i den senaste forskningen (t.ex. Wells & Mitchell, 2014). Breck (2002) menar att det sätt som risk definieras på alltid är ett resultat av en social process och därför också ständigt en fråga om förhandling. Hur människor ser på risk bestäms därtill i stor utsträckning utifrån deras sociala position samt den eventuella konsekvensen av risktagandet.

Risktagande kan ses som antingen negativt eller positivt. Negativt risktagande är förenat med risker som är skadliga och kanske till och med illegala (som att stjäla, utöva våld och bruka narkotika) medan positivt risktagande är förenat med socialt acceptabla och lagliga risker (att uppträda, tävla och ta nya sociala kontakter). Både positivt och negativt risktagande är en del av livet och troligen en nödvändighet för individens utveckling, speciellt under tonåren (Chassin, Presson

& Sherman, 1989), men till skillnad från det negativa risktagandet är positivt risktagande förenat med ett ökat välmående och en ökad möjlighet att styra livet i önskad riktning. Med hjälp av olika strategier kan individen lära sig att minska risken för att en aktivitet misslyckas och har ett negativt förlopp, och därmed öka chansen för att den lyckas och har ett positivt förlopp. Ett positivt risktagande, menar Seale (2014), kan gynna autonomi och välmående hos individer med funktionsnedsättning, men innebär även ett visst mått av hälso- och säkerhetsrisker då det krävs ”elastisk motståndskraft” (*resilience*) för att hantera eventuella oönskade och oväntade resultat (s 229). Positivt risktagande bygger, enligt Seale m.fl. (2013), på en gemensam syn på vad som utgör en risk och hur en risk ska hanteras, ett så kallat *delat risktagande*. Seale (2014) hävdar i sammanhanget att begreppet positivt risktagande kan vara användbart för att förstå sambandet mellan risker och möjligheter för personer med intellektuell funktionsnedsättning.

En svensk studie (Ramsten, 2018) fann att det inom omsorgsverksamheter många gånger saknas en övergripande organisatorisk strategi för att ge stöd och hjälp till ungdomar och unga vuxna med lindrig och måttlig intellektuell funktionsnedsättning. Utöver bristande organisatoriska resurser (till exempel utbildning i användning av digital teknik) upplever personalen en osäkerhet när det gäller att hantera frågor om risk och integritet i anslutning till de ungas internetanvändande (se även Löfgren-Mårtenson, Molin & Sorbring, 2018). Liknande resultat framkommer i Alfredsson Ågren, Kjellberg och Hemmingssons (2018) studie som också visar att målgruppen ofta behöver olika typer av stöd för att ”navigera” mellan det stora antal digitala enheter som finns i vardagen (stationär dator i skolan, smart-phone på fritiden, läsplatta för att titta på YouTube och så vidare).

UNDERSÖKNINGEN

Funktionshinderforskning tenderar att fokusera på individen istället för individen i relation till omgivningen (Rönnerberg m.fl., 2011). Kunskapen om olika funktionsnedsättningar är med andra ord relativt stor, medan kunskapen utifrån det relationella synsätt där funktionshinder uppstår i mötet mellan individ och samhälle är betydligt mindre. Vi menar att studier av internetanvändning hos unga med intellektuell funktionsnedsättning inte kan begränsas till ett fokus på individuella ”bristperspektiv” avseende förmågor, varför internetanvändningens kontextuella villkor och dess betydelse för identitetsskapande är av vikt att belysa.

Syfte och forskningsfrågor

Syftet med projektet *Del@ktighet på nätet*⁵ var att beskriva och analysera särskoleelevers identitetsskapande aktiviteter och möjligheter till delaktighet på internet. Utifrån de ungas, föräldrarnas respektive personalens perspektiv studerades de ungas självpresentationer, sociala relationer och delaktighet inom ramen för olika gemenskaper på nätet. Målet var att bidra med kunskap till gagn för hur den närmaste omgivningen av vuxna kan stödja och hjälpa unga med intellektuell funktionsnedsättning i deras internetanvändning.

I projektet har följande forskningsfrågor undersökts:

- **Delstudie 1.** På vilka sätt erbjuder webbaserade arenor möjligheter till delaktighet och identitetsskapande? Vilka självpresentationer framträder? Hur hanteras risker och möjligheter? Vilka likheter och skillnader kommer till uttryck i hur killar respektive tjejer med intellektuell funktionsnedsättning använder internet?
- **Delstudie 2.** Hur upplever och hanterar föräldrar de ungas internetanvändande? Vilka möjligheter till och hinder för delaktighet på internet identifieras? Vilka strategier använder sig föräldrarna av för att stötta de ungas internetanvändande?
- **Delstudie 3.** Hur ser personal inom särskolan på elevernas internetanvändande? Vilken inställning har personalen till de ungas strategi att genom webbaserade gemenskaper söka möjligheter i alternativa identiteter? Vilka erfarenheter har personalen av de ungas användning av internet när det gäller kärlek, sexualitet och relationer?

Resultat från studiens olika delar har tidigare rapporterats i olika publikationer, samtliga listade på baksidan av denna rapport. I den här rapporten har vi valt att sammanfatta, jämföra och teoretiskt fördjupa resultaten från respektive delstudie med fokus på aktiviteter och aktörer, risk och utsatthet samt möjligheter och stöd. Denna rapport är en kortare version av rapporten *Del@ktighetens digitalisering: om identitetsskapande aktiviteter på internet bland unga med intellektuell funktionsnedsättning* (Molin, Sorbring & Löfgren-Mårtenson, 2019).

Metod och material

Samtliga delstudier har anknytning till gymnasiesärskolan, vilken är en fyraårig frivillig skolform för ungdomar som inte bedöms ha förutsättningar att klara gymnasieskolans kunskapskrav på grund av att de har en intellektuell funktionsnedsättning. I skollagen (SFS 2010:800, 18 kap. 5 §) anges att gymnasiesärskolan ska anpassas så att den ger en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhället. Skolformen är indelad i två program: det individuella som är utformat främst för elever med svår eller måttligt intellektuell funktionsnedsättning samt det nationella för elever med lindrigare former av intellektuell funktionsnedsättning. Det finns totalt nio nationella gymnasieprogram i den reformerade gymnasiesärskolan (Skolverket 2016:440). En tänkbar begränsning i studien är att de unga informanterna enkom är rekryterade från gymnasiesärskolans nationella program. Personer med intellektuell funktionsnedsättning är en heterogen grupp, vilket hade motiverat ett bredare urval som även

⁵ Finansiar: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (FORTE).

Utifrån de ungas, föräldrarnas respektive personalens perspektiv studerades de ungas självpresentationer, sociala relationer och delaktighet inom ramen för olika gemenskaper på nätet.

innefattade gymnasiesärskolans individuella program (och möjligen även grundsärskolan).

De tre delstudierna

Ungdoms-, föräldra- och personalstudien baseras huvudsakligen på individuella forskningsintervjuer, men även par- och fokusgruppsintervjuer förekom. Analysarbetet genomfördes med stöd i tematisk innehållsanalys (Braun & Clarke, 2006) och vi valde kvalitativ metod i syfte att skapa fördjupad kunskap om olika perspektiv på de ungas internetanvändning.

Ungdomsstudien baseras på individuella intervjuer med totalt 27 unga som går i gymnasiesärskolan. Sammanlagt intervjuades 15 pojkar och 12 flickor. Deras åldrar varierade mellan 16 och 20 år (medelvärde: 17,2 år), vilket innebär att några var ungdomar och andra var unga vuxna. Vi väljer därför att använda begreppet *unga* som innefattar både de under och de över 18 år. Intervjuerna genomfördes på två liknande gymnasieskolor i västra delen av Sverige. Vid den första skolan hölls 9 intervjuer med 4 pojkar och 5 flickor. Vid den andra skolan genomfördes 18 intervjuer med 11 pojkar och 7 flickor. De unga var antagna till olika former av det nationella programmet, till exempel programmet för hälsa och omvårdnad, fordonsprogrammet, hotell- och restaurangprogrammet och medieprogrammet.

Först kontaktades rektor för respektive gymnasiesärskola i syfte att informera om studien och få medgivande för fortsatt kontakt med skolans lärare och

elever. I nästa steg kontaktades lärarna via mejl och telefon. Dessa informerade i sin tur föräldrar och elever om studien både skriftligt och muntligt. Elever som var intresserade av att delta anmälde intresse till sin lärare. Intervjuerna genomfördes av en av forskarna i projektet i ett enskilt och ostört rum på gymnasiesärskolan. Intervjuernas längd varierade mellan cirka 15 och 60 minuter. Alla 27 intervjuer bandades (totalt 9 timmar och 51 minuter inspelat material).

Föräldrastudien utgörs av intervjuer med sammanlagt 22 föräldrar till unga med intellektuell funktionsnedsättning. Av dessa är 19 biologiska föräldrar (7 fäder, 12 mödrar), 2 äldre systrar som fungerar som föräldrar och 1 styvmor som har känt den unga sedan denna var barn. I rapporten kallas samtliga föräldrar.

Föräldrarna kontaktades per brev och informerades om syftet, om forskningsfrågorna och om att delta var frivilligt. Intervjuerna genomfördes som individuella intervjuer alternativt parintervjuer, vilket innebär att sammanlagt 14 intervjuer genomfördes. I vissa fall deltog såväl mamma som pappa och i andra enbart en vårdnadshavare, vilket resulterade i att föräldrar till totalt 17 unga intervjuades. Intervjuerna varade mellan 48 minuter och 1 timme och 28 minuter, med ett genomsnitt på 1 timme och 7 minuter. De utfördes av en av författarna, antingen på högskolan eller på det lokala klubbhuset, på café eller hemma hos föräldrarna, vilket var det vanligaste. Alla intervjuer spelades in (totalt 15 timmar och 32 minuter).

Samtliga föräldrar bor i medelstora städer tillsammans med barn med intellektuell funktionsnedsättning

(8 döttrar, 9 söner). De unga var vid intervjutillfället mellan 16 och 21 år ($M = 19$, $Md = 19$). De kommer från skiftade socioekonomiska grupper och tre av dem flyttade till Sverige som små barn. Samtliga var inskrivna på nationella gymnasiesärskoleprogram, såsom programmet för hälsa och omvårdnad, hotell-, restaurang- och bageriprogrammet, fordonsprogrammet eller medieprogrammet, och har olika typer av intellektuell funktionsnedsättning såsom Landau-Kleffners eller Noonans syndrom. Graden av intellektuell funktionsnedsättning beskrevs av föräldrarna som mild till måttlig. Flera uppgavs även ha läs- och skrivsvårigheter, ADHD och/eller autism.

Personalstudien omfattar både fokusgrupper och individuella intervjuer. I ett första steg ingick informanter som arbetar på gymnasiesärskolor och gick en vidareutbildning i specialpedagogik på en större ort i Sverige. Dessa valdes ut via ett bekvämlighetsurval. En av författarna genomförde två fokusgruppsintervjuer med sammanlagt 8 personer (5 i en grupp och 3 i den andra, totalt 7 kvinnor och 1 man). Intervjuerna hölls på informanternas lärosäte, bandades och pågick i 45–60 minuter.

I nästa steg genomfördes individuella forskningsintervjuer. Ett informations- och samtyckesbrev skickades via e-post till skolledare för fyra gymnasiesärskolor i en större stad. Skolledarna vidarebefordrade informationen till relevanta personalgrupper och där efter kunde informanterna ge sitt samtycke genom att svara på mejlet. 17 individuella intervjuer genomfördes, med totalt 4 manliga och 13 kvinnliga informanter, vid tillfället 29–48 år gamla och anställda som antingen lärare, personlig assistent, speciallärare eller rektor vid gymnasiesärskolans nationella program. Deras arbetslivserfarenhet inom fältet varierade mellan 2 och 20 år. Intervjuerna genomfördes utifrån en semi-strukturerad intervjuguide med teman som relaterade till forskningsfrågorna. Intervjuerna pågick i mellan 45 minuter och 1 timme.

Tematisk innehållsanalys

Intervjuerna kan beskrivas som halvstrukturerade då de följde en på förhand framtagen intervjuguide med följande teman: **1)** internet som en arena för identitetskapande, kärlek och sexualitet, **2)** attityder och erfarenheter av ungas självpresentationer och nätrelationer, **3)** webbaserade arenor som möjligheter till delaktighet samt **4)** attityder och erfarenheter av vuxnas upplevelse och hantering av de ungas internetanvändning. Dessa teman, med relaterade frågor, influerades i hög grad av den pilotstudie som föregick delstudierna.

De transkriberade intervjuerna analyserades med hjälp av tematisk innehållsanalys (Braun & Clarke, 2006). Det är en metod som syftar till att identifiera, analysera och rapportera mönster inom ett givet datamaterial. I det första steget läste den intervjuande forskaren det transkriberade materialet flera gånger för att ”lära känna data” och uppmärksamma karakteristiska uttalanden. Nästa steg var att systematiskt koda intressanta egenskaper i materialet i förhållande till delstudiens syfte och frågeställningar. Därefter organiserades koderna i teman designade för att fånga innehållet och meningen i datamaterialet.

Etiska överväganden

Projektet har följt vetenskapsrådets forsknings-etiska riktlinjer (www.codex.uu.se), vilket innebär att vi har tagit hänsyn till informations-, nyttjande-, konfidentialitets- och samtyckeskrav i studiens samtliga faser. Projektet har godkänts av den regionala etikprövningsnämnden (dnr 048-15).

Insamling av material har skett först efter att såväl ungdom som föräldrar och personal har lämnat sitt medgivande. Deltagarna informerades om att de när som helst kunde avbryta sin medverkan, även efter avslutad datainsamling. Samtliga informanter och verksamheter har avidentifierats och därmed är det inte möjligt att härleda resultat och citat.

RESULTAT

Vi har tidigare rapporterat de ungas, föräldrarnas respektive personalens erfarenheter och upplevelser i olika publikationer⁶ och då haft fokus på andra områden än de som presenteras här. I denna rapport fördjupar vi resultatanalysen genom att jämföra röster från de unga, föräldrar och personal utifrån tre teman: **1)** aktiviteter och aktörer **2)** risk och utsatthet samt **3)** möjligheter och stöd. I följande tre tematiska avsnitt ger vi först i en jämförande *beskrivning* av de erfarenheter som respektive informantgrupp lyfter fram kring det aktuella temat. I nästa steg *diskuteras* resultatet utifrån tidigare forskning och teori, och avslutningsvis ges en *konklusion*.

Aktiviteter och aktörer

De unga uppger att de använder internet och sociala medier främst för att *konsumera* (ta del av innehåll på olika hemsidor, Spotify, YouTube med mera) och *kommunicera* (oftast via Facebook, Snapchat eller Kik). Flera, de vi kallar ”konsumenterna”, påpekar att de endast har konsumerande syften, det vill säga lyssnar på musik, tittar på film och tar del av diverse information på nätet. Några av dessa uppger att de inte tar del av några sociala medier överhuvudtaget och någon enstaka att hen ”bara läser vad andra lägger upp”. Merparten av de unga kan dock benämnas som ”de kamratliga”. Som ”vänner” på exempelvis Facebook har de huvudsakligen sina närmaste vänner (från den egna sårskoleklassen) och närmast anhöriga (föräldrar, syskon och släkt). Varken ”konsumenterna” eller ”de kamratliga” ger uttryck för att de har råkat illa ut på nätet eller utsätter sig för några större risker där.

Några av de unga ägnar sig också åt att *skapa innehåll* (på till exempel bloggar och vloggar) och några spelar online- och plattformsbaserade *spel* (till exempel Wordfeud, World of Warcraft, Battlefield och FIFA). Några nämner att de även *dejt*ar online. Denna aktivitet sägs dock inte äga rum på traditionella dejtingsajter utan genom direktkontakt via sms eller sociala medier.

Även om de flesta sällan eller aldrig använder internet för att söka sig utanför den närmaste bekantskaps-

kretsen återfinns en grupp, ”de utåtriktade”, som i mycket hög grad använder nätet som en ”språngbräda” mot omvärlden. Det är framför allt bland dem som identitetsskapande aktiviteter förekommer, vilket märks genom att de benämner sig själva som till exempel ”vloggare”, ”bloggare” eller ”gamer”. Aktiviteterna karaktäriseras av kontaktsökande och samspel med andra unga utanför den egna sårskolekretsen. Flera av de unga i denna grupp ger uttryck för negativa erfarenheter i form av att ha blivit hotade, retade och lurade. Som en följd av det har de valt att trappa ner sitt engagemang på nätet och exempelvis tagit bort filmer som de tidigare har lagt ut på YouTube, tagit bort ”oönskade” vänner på Facebook eller tagit en paus från online-spelande.

En av deltagarna beskriver sig själv som ”YouTuber” och resonerar enligt följande om sina aktiviteter på nätet:

Lovisa, 17 år: Jag hade en YouTube-kanal, men jag tog bort den... där jag lade upp tre videos, tror jag det var... tre stycken där jag hade rappat och så... och jag fick jättemånga visningar [...]

Intervjuare: Hur kommer det sig att du tog bort det då?

Lovisa: Alltså, jag kände bara för att ta bort det... men jag håller fortfarande på med musiken... Man vet ju aldrig, jag kanske tar tillbaks det... [men] det är ju också lite jobbigt att vara för känd, om man tänker efter, för jag minns att när jag hade den där YouTube-kanalen och gick inne på [stan] var det alltid någon som kom fram och typ: ”Åh, det är ju du – kan du inte göra en låt till!” En massa grejor, så det kan bli lite för mycket ibland... man får se till att ha gränser...

Vidare uppger flera av de unga att de efterlyser ”äkthet” på nätet. Det påtalas att mycket på internet är överdrivet, till skillnad från i ”verkliga livet”. Några av de

⁶ Molin, Sorbring & Löfgren-Mårtenson, 2017 (ungdomsstudien); Sorbring, Molin & Löfgren-Mårtenson, 2017 (föräldrastudien); Löfgren-Mårtenson, Molin & Sorbring, 2018 (personalstudien).

unga tenderar därför att tillskriva erfarenheter offline ett högre värde än de ger sådant som sker online. Samtidigt bör det framhållas att internet och sociala medier också kan underlätta sociala kontakter. De unga uppger alla att det många gånger är lättare att ta kontakt och säga exempelvis att man tycker om någon på internet än offline.

Här finns en likhet med föräldrastudien där deltagarna anser att det finns en diskrepans mellan vad de unga gör online respektive offline. **Föräldrarna** menar exempelvis att deras barn aldrig hade vågat fråga någon face-to-face om att träffas över en fika. I sammanhanget påpekar de också att de unga många gånger undviker sociala kontakter på grund av svårigheter med vardaglig kommunikation ”in real life”. Då ger digitala kommunikationsvägar, såsom textmeddelanden, möjlighet att upprätthålla önskade kontakter med föräldrar och kamrater.

På samma sätt som de unga menar föräldrarna att det i viss mån är viktigare att utveckla sociala kontakter ”i verkliga livet”. Det påtalas exempelvis att:

... om det hela slutar med att de sitter på sitt rum och allting görs via datorn. Jag tror inte på det. Person till person är så viktigt.

[mamma]

Föräldrarna framhåller emellertid att användningen av digitala enheter kan bidra till att både bibehålla och utöka den egna vänskapskretsen. De uttrycker också förståelse för att det i många sammanhang kan upplevas enklare att använda sig av digitala kommunikationsmedel istället för fysiska möten.

Ytterligare en likhet mellan de unga och föräldrarnas erfarenheter handlar om vad de unga gör och med vem eller vilka de gör det. Majoriteten av föräldrarna framhåller att deras barn är användare av sociala medier, men att de inte är så aktiva. De unga uppges mest ”surfa omkring” och ta del av vad andra har lagt upp. Det är således sällan de lägger upp någonting själva. Sociala medier används oftast för att hålla kontakt med (befintliga) vänner, den egna familjen och familjens vänner/släktingar. Enligt föräldrarna är det också vanligt att deras barn använder internet huvudsakligen för att lyssna på musik och titta på filmer och YouTube-klipp. Denna typ av aktiviteter känns även igen från ungdomsstudien (”konsumenterna” och ”de kamratliga”).

Vidare uttrycker föräldrarna en önskan om att deras barn ska bli mer självständiga med hjälp av nätet och till exempel kunna betala sina egna räkningar. Dock menar de att det finns såväl kognitiva som tekniska och tillgänglighetsrelaterade hinder för ökat deltagande online, inte minst för att internet många gånger inte

är utvecklat för personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Personalen framhåller att elevernas internetrelaterade aktiviteter tycks få dem att känna sig ”som andra”, som vem som helst. Vidare betonar de att de unga ofta använder nätet för att uttrycka känslor och ta initiativ till aktiviteter som rör förhoppningar om romantik och sexualitet. I likhet med föräldrarna uppger de också att nätet används både för att träffa nya vänner och för att upprätthålla pågående och tidigare relationer.

En annan likhet med föräldrastudien är personalens uppfattning att internet och sociala medier kan vara fördelaktigt för de unga som upplever svårigheter med direktkontakt i vardagen. För dem kan det vara lättare att ”gömma sig” bakom dataskärmen. En del understryker dock att eleverna många gånger agerar utifrån sina känslor och – underförstått – mindre utifrån förnuft. Det nämns också att de unga kommer i kontakt med aktörer som utnyttjar dem:

Många [elever] har så stora sociala nätverk och de har dessa online. Det är toppen! Men problemet är att de inte vet vilka de andra är... De unga är ofta godtrogna och lättlurade, och de tvingas göra saker som de inte riktigt vill. När du har en [intellektuell] funktionsnedsättning så är du mer sårbar.

[personal, man]

På så vis uppges internet vara begränsande för unga som saknar förmåga att förstå normer och (ofta oskrivna) regler om hur man uppför sig på nätet. En gemensam uppfattning hos personalen är således att de ungas aktiviteter på nätet ofta förknippas med såväl förhoppningar som förvecklingar.

Trots ett flertal likheter avseende aktiviteter och aktörer mellan de tre delstudierna återfinns även några skillnader. Inte minst är det endast de unga som uppger att de ”trappar ner” sitt deltagande på nätet. Bland ”de utåtriktade” valde många unga bort den sociala gemenskapen som en konsekvens av negativa erfarenheter på nätet. Flera valde strategin att minimera sina sociala aktiviteter på internet och åtminstone tillfälligt bli ”konsumenter” igen. Vidare skiljer sig de upplevda svårigheterna på nätet mellan delstudierna. De unga uppger mer sällan att det är svårt att använda nätet, och i förekommande fall vet de vem de ska vända sig till (ofta syskon eller kompisar) för att få hjälp.

En framträdande likhet mellan föräldrarna och personalen är den något ambivalenta och ”dubbelbottnade” inställningen till de ungas användning av internet och sociala medier – det anses vara en både positiv och negativ arena som innebär såväl risker som möjligheter. Föräldrarna ser stor potential med

digital teknik i synnerhet när det gäller möjligheten att utveckla och upprätthålla de ungas sociala kontakter med kamrater och närstående. Dock uttrycker de en betydande tveksamhet kring den ökade digitaliseringen i samhället. Även personalen erfar både möjligheter och hinder när det gäller de ungas nätanvändande. Å ena sidan kan internet och sociala medier bidra till förhoppningar relaterade till relationer, romantik och sexualitet. Å andra sidan medför de ungas agerande på nätet inte sällan förvecklingar och komplikationer, och personalen upplever en brist på strategier för hur de ska hantera sådan onlinerelaterad problematik.

Hur kan då dessa likheter och skillnader förstås? Hur kan vi förstå vad de unga gör – men också vad de inte gör – på nätet? En möjlig tolkning är att de ungas onlineaktiviteter kan förstås som att de unga i olika grad och på olika sätt *deltar* (eller i vissa fall tar del av innehåll) på nätet, men att de inte är *delaktiga* i bemärkelsen att de inte interagerar med andra i någon större utsträckning. Merparten av de unga ger heller inte uttryck för ambitioner eller preferenser att söka vare sig nya kontakter eller alternativa identifikationer på nätet. Många tycks vara tillfreds med att ta del av vad som finns på nätet, med andra ord att lyssna på musik, titta på filmer, följa andras uppdateringar på sociala medier och så vidare.

En annan möjlig tolkning är att de ungas identitets-skapande aktiviteter på nätet handlar om möjligheten att röra sig bort från en upplevd exkluderad identitet. Processen mot en mer inkluderad identitet fortskri-der ofta via framhävandet av en civil identitet där funktionsnedsättningen inte är i fokus, till exempel genom att presentera sitt "online self" som "vloggare". Strategin att lyfta fram alternativa tillhörigheter och identifikationer på nätet kan tolkas som ett sätt att delvis slå sig fri från en tillskriven och lågt värderad identitet som "särskoleelev". "De utåtriktade" ger mycket riktigt uttryck för att ha en bredare vänskaps-krets än övriga elever på gymnasiesärskolan och deras kontaktnät online inkluderar i hög grad även unga utan funktionsnedsättning. I synnerhet "de utåtriktade" ger också uttryck för en vilja att förhandla sina iden-tifikationer och bilder av sig själva i en vidare kontext. Flera nöjer sig inte med att använda internet och sociala medier *som* andra. De vill delta i aktiviteter *med* andra för att på så vis utveckla och upprätthålla en alternativ och mångdimensionell bild av sig själva. Internet och sociala medier erbjuder således möjligheten att delvis "vara någon annan" vid sidan av institutionaliserade sammanhang (såsom "särskolan" eller "omsorgen") med förgivettagna föreställningar om relationen lärare–elev, personal–brukare, elever med och utan funktions-nedsättning och så vidare. För denna grupp av unga tycks det vara viktigt att se och uttrycka möjligheter i nya och alternativa identiteter. Tidigare forskning

har emellertid visat att försök att dölja sin funktions-nedsättning inte har lett fram till ökad digital delaktig-het eller reducering av ett upplevt stigma (Bowker & Tuffin, 2002; 2006). Fortfarande erbjuder internet och sociala medier dock en möjlighet till självpresentationer om ligger utanför – eller vid sidan om – en identitet som "funktionshindrad" eller "särskoleelev", en möjlig-het att antingen framhäva eller dölja olika identiteter. En del av studiens unga anammar denna möjlighet, och framställer sig själva som exempelvis en "gamer", medan den för andra tycks vara av mindre betydelse.

Risk och utsatthet

Risk och utsatthet på internet är ett tydligt tema i alla intervjuer, trots delvis skilda perspektiv. **De unga** menar att de är medvetna om att det finns risker med att an-vända internet, såsom att bli lurad på pengar eller bli kontaktad av främlingar som vill utnyttja en sexuellt. Därför uppger de att man inte ska avslöja sin adress eller träffa någon okänd hemma utan istället mötas på en neutral plats. Flera av de unga säger att de är mycket försiktiga i sitt internetanvändande för att inte bli lurade eller utnyttjade. De nämner dejtingsidor som exempel på mötesplatser där man ska vara särskilt nog-grann med vilka kontakter som uppstår. En flicka säger:

Jag är väldigt, väldigt försiktig på internet, för du vet aldrig om du hamnar i trubbel [...] Jag vill helst inte möta personer på internet eftersom jag är rädd för att nånting hemskt ska hända, till exempel att jag blir utnyttjad av nån. Det finns de där dejtingsidorna... jag har varit inne på dem och kollat, men du måste vara väldigt försiktig på såna sajter.

[Mia, 17 år]

Men de unga informanterna beskriver även ett positivt risktagande, det vill säga att de samtidigt som de strävar efter att undvika risk också tar risker om syftet upplevs vara värt det. Beslutet grundas på deras erfarenheter dels av risken att råka illa ut eller hamna i oönskade situationer, dels risken att missa något (*fear of missing out, FOMO*) eller bli ensam. När risken att inte råka ut för något positivt blir större än risken att råka ut för något negativt utsätter sig de unga för risker.

Enligt intervjuerna är det främst de unga som har onlinekontakt med andra utanför särskolegemenska-pen som har erfarenhet av att ha blivit lurade, hotade eller retade på nätet. Det tyder på att de unga med en lindrigare intellektuell funktionsnedsättning oftare befinner sig i risksituationer. Övriga tycks söka sig till sociala umgängen inom den egna kretsen av vänner som har en likartad grad av funktionsnedsättning.

En förälder påpekar att hennes dotter inte skulle ha haft några sociala kontakter alls om inte internet hade funnits.

Den mer riskutsatta gruppen minskar generellt sett sin internetanvändning om något inträffar istället för att öka kontakterna inom gruppen.

När det gäller stöd för att minska risker eller hjälp om något inträffar på internet är flera av de unga tveksamma till att berätta om negativa upplevelser, exempelvis kränkningar och hot. En anledning är risken att deras internetanvändning då ska begränsas eller att de på annat sätt får minskad tillgång till sociala medier, till exempel genom att bli fräntagna sin mobiltelefon.

Sammanfattningsvis visar ungdomsstudien att internet och sociala medier inte enbart är en plats för gemenskap, utan snarare ännu en arena för risker och utanförskap för de unga som söker sig utanför den egna kretsen.

Föräldrarna uppger att oron för att de unga ska råka illa ut är orsaken till deras perspektiv på risk. Även om de menar att internet erbjuder stora möjligheter för unga med intellektuell funktionsnedsättning anser de att deras ungdomar är mer utsatta än unga i allmänhet. Flera av föräldrarna bedömer onlinekontakter generellt sett som mer riskfyllda än interaktioner offline. En del beskriver dessutom sidor med pornografi som särskilt riskabla eftersom de anser att de unga inte alltid kan förstå det som visas. Men bilden är inte entydig. Andra föräldrar menar att de möjligheter till kontakt som internet innebär är viktiga inslag i de ungas liv, särskilt då många av dem lever socialt isolerade och saknar vänner offline. Dessa föräldrar bedömer risken att deras ungdomar ska bli missbrukade eller vilseledda som

mindre än risken att de ska uppleva ensamhet och isolering. En förälder påpekar att hennes dotter inte skulle ha haft några sociala kontakter alls om inte internet hade funnits:

Mamma: Ja, precis! [Internet] är hennes livräddning många gånger, på många sätt!

Intervjuare: Då vore en mer utvecklad [och utökad] internetanvändning alltså något bra för henne?

Mamma: Jag tror det. För hennes del skulle det vara fantastiskt! Hon säger ganska ofta "åh, varför kan vi inte mejla om detta?" eller "varför kan vi inte skicka ett sms om det?" Då skulle hon inte behöva ha kontakt med folk [ansikte mot ansikte], vilket hon tycker är så svårt.

Sammanfattningsvis är föräldrarna kluvna i sin inställning till de ungas internetanvändning. De som är mer negativa anser att offlinekontakter berikar barnens liv mer än interaktioner online, och dessutom att onlineinteraktioner utgör en större risk då de unga på grund av sin funktionsnedsättning riskerar att missförstå situationer och bli lurade. Dessa föräldrar är inte angelägna om att deras ungdomar ska tillbringa tid på internet för att träffa vänner eller en partner, oavsett om det rör sig om gamla eller nya bekanta. Samtliga föräldrar visar att de i hög grad är involverade i de ungas internetanvändande och att de är ett viktigt

stöd i både praktiska och sociala frågor. Detta stöd kan förutom säkrare internetanvändning innebära en risk att internet inte utgör den frizon där de unga kan interagera och frigöra sig från sina föräldrar.

Personalen upplever, precis som föräldrarna, att de unga med intellektuell funktionsnedsättning är mer sårbara än andra på grund av sin naivitet. De menar att kommunikationen på internet är särskilt komplicerad eftersom kroppsspråket saknas. En lärare säger:

Ibland sker det missförstånd, och det sker faktiskt ganska ofta. Ibland uttrycker de sig [på knepiga vis] och förstår inte riktigt vad som har sagts eller vad som är skrivet online. Då frågar de om hjälp för att reda ut problemen. Men det är åt båda hållen: Ibland lägger sig lärarna i utan att det är eleverna som initialt har frågat efter hjälp. Ibland blir det konflikter på skolan på grund av vad de har sagt eller skrivit [på nätet], och sen visar de oss vad som händer [online] och säger: "Titta här vad hon skrev! Vad ska jag göra? Ska jag gå till rektorn?" Det är åt båda hållen...

[personal, kvinna]

Men även bland personalen är det flera som anser att internetanvändning i stort innebär mycket positivt, trots de risker som finns. Till skillnad från föräldrarna upplever personalen att de har ett ansvar att kontrollera samt tillåta eller förbjuda vad de unga gör på internet. Här saknas strategier, kunskaper och kompetens, menar personalen. Och vilket ansvar har personalen om de unga skulle råka ut för något negativt på internet? Vad ska de säga till föräldrarna?

Sammanfattningsvis framträder en ambivalens i personalstudien, där informanterna å ena sidan menar att internetanvändandet kan innebära många positiva sociala aspekter, å andra sidan anser att de saknar vidareutbildning och handledning nog för att kunna hantera de ungas användning. "Verktyg" behövs, enligt personalen, för att bemöta den komplexa, riskfyllda arena som internet är, särskilt när det gäller kärlek, sexualitet och relationer. Det är laddade områden omgivna av attityder och värderingar. Den lättillgängliga pornografin är ett exempel som personalen tar upp som ett riskområde för de unga. Personalstudien visar även att var och en ofta agerar utifrån sina egna personliga attityder och förhållningssätt istället för att uppvisa ett professionellt bemötande. Risken finns då att de unga inte får den hjälp och det stöd som de behöver för att utveckla de positiva aspekterna av internetanvändningen.

Att de unga, föräldrarna och personalen har delvis olika syn på risk kan förstås utifrån de skilda sociala positioner de befinner sig i. De olika grupperna har skapat sin syn på risk utifrån både rationella och irrationella bedömningar av riskerna på internet. Utifrån det agerar de också på skilda sätt. Utifrån personalens position har synen på risk utvecklats till ett restriktivt "internet-skript", ett slags manus, med ett bemötande som syftar till att skydda de unga och förebygga risker på nätet (Löfgren-Mårtenson, Sorbring & Molin, 2015). Men agerandet gentemot de unga sker inte i ett vakuum utan i samspel med föräldrarna. När dessa bedömer risken för ensamhet som större än risken att bli utsatt sker en förändring mot ett mer flexibelt och nyanserat internet-skript.

I intervjuerna med personal framkommer också ett "deltagande-skript", där en kontinuerlig dialog med de unga existerar parallellt med det restriktiva internet-skriptet. I skolans vardag behöver fortlöpande beslut rörande internetanvändning fattas gemensamt av personal och elever. Dessa beslut baseras på relationerna mellan de unga och personalen, som i sin tur bygger på båda parter förståelse av hur de unga ska uppleva delaktighet i sina liv. Detta kan också beskrivas som ett exempel på Brecks (2002) begrepp *riskkommunikation*, där frågor om kontroll, tillåtelse och möjligheter med internetanvändningen kommuniceras och förhandlas mellan parterna. Samtidigt framstår personalens upplevelse av brist på strategier som en pusselbit som fattas för att förhandlingen ska kunna ske på ett professionellt vis baserat på rationella grunder snarare än irrationella känslor. Denna balansgång mellan oro för reella risker och de faktiska möjligheter som internet innebär speglar den ambivalens som både personal och föräldrar upplever i förhållande till de ungas egna erfarenheter av risk.

Analysen visar även att det är angeläget att ta hänsyn till gruppens heterogenitet vad gäller grad av intellektuell funktionsnedsättning. De som oftast råkar illa ut på nätet är, enligt föräldrar och personal, de som har en lindrigare form av funktionsnedsättning eftersom de oftare söker sig utanför den egna kretsen och vill vara som "alla andra". Här skulle omgivningen (föräldrar och personal) kunna stötta de unga på ett mer differentierat sätt utifrån de skilda förutsättningar som uppstår beroende på grad av intellektuell funktionsnedsättning. Rädslan för att råka illa ut riskerar att innebära att dessa unga inte får de positiva upplevelser av gemenskap och sociala kontakt som internet också kan innebära. Genom att medvetandegöra föräldrar och personal om gruppens heterogenitet kan de anpassa sitt bemötande och förstärka de unika och specifika behov som olika individer har. På så sätt förfinas riskkommunikationen mellan de unga och omgivningen.

Möjligheter och stöd

Internet innebär inte enbart risker, utan även möjligheter – möjligheter till exempelvis sociala relationer, delaktighet och kunskapsutveckling. Möjligheterna uppfattas delvis som desamma av de unga respektive föräldrar och personal, men ibland är det tydligt att de ser på dessa möjligheter utifrån olika perspektiv.

De unga berättar att internet erbjuder möjlighet att utveckla nya relationer, vilket de vet både av egna erfarenheter och efter att ha tagit del av andras. De menar att det är ”värt att pröva” internet som en möjlig arena för relationer av vänskapskaraktär såväl som för mer romantiska relationer. Deras och andras erfarenheter vittnar om att relationerna kan vara under kort tid, men även under längre perioder. De unga eftersträvar genuina, nära relationer, även om det rör sig om relationer på internet, och menar att relationer utanför nätet har en större potential att vara över tid. Ett område som de unga – och även föräldrarna i viss mån, men inte personalen – återkommer till är möjligheterna till ett lokalt och globalt nätverk utifrån intressen, att internet utgör en möjlighet att ta kontakt med personer som har samma intressen som en själv eller visa upp sig med anledning av sina intressen och sin kompetens. Såväl de unga som föräldrarna beskriver hur de unga genom lokala nätverk visar upp kompetenser som bidrar till ett lokalt ”kändisskap” och hur de genom globala nätverk tränar bland annat sina språkfärdigheter.

Även om de unga nämner behovet av stöd i begränsad utsträckning menar de att vuxna borde öka sitt engagemang i barns och ungas liv på internet. Inte minst förväntas vuxna ta ett större ansvar när det gäller yngre barn, men de unga önskar även viss kontroll av sin egen internetanvändning. De ungas erfarenhet är att många av föräldrarna inte har någon djupare teknisk kompetens när det gäller exempelvis säkerhetsaspekter. Om de unga har behov av teknisk hjälp vänder de sig istället till syskon, kusiner eller kompisar. De menar dock att det inte är särskilt ofta de behöver just teknisk hjälp. När de berättar om behov av stöd rör det sig istället om moraliskt och emotionellt stöd, till exempel efter att ha upplevt nätmobbing. Även då – vid behov av moraliskt och emotionellt stöd, till skillnad från tekniskt – upplever de att det är svårt att vända sig till föräldrarna. Anledningen är att de befäras att situationen kan förvärras om föräldrarna får kunskap om incidenten.

När det gäller områden som sexualitet och relationer föredrar de unga att prata med sina föräldrar framför andra i bekantskapskretsen. Vissa unga menar att föräldrarna är villiga att diskutera internetbeteende och ge stöd, men att de ändå väljer att inte berätta om saker som har hänt och om hur de mår. Andra unga tar dock

tacksamt emot stöd från sina föräldrar och upplever också att situationen har förbättrats sedan de valt att följa föräldrarnas råd.

Från mamma och pappa fick jag rådet att inte spendera så mycket tid på internet och att inte ladda ner så mycket från internet, och att det skulle leda till mindre mobbing... så jag har inte laddat ned så mycket de senaste veckorna – och ingenting har hänt! Det var världens bästa råd, faktiskt!

[Stefan, 19 år]

I likhet med de unga anser **föräldrarna** att internet kan erbjuda möjligheter att både initiera nya relationer och upprätthålla redan etablerade. Även föräldrarna understryker att relationer utanför nätet är av större värde, både för att dessa anses vara enklare för de unga och för att de utvecklar deras sociala färdigheter. Samtidigt är de noga med att poängtera att internet erbjuder viktiga sociala relationer för de unga som inte har några utanför internet och att relationer på internet definitivt är bättre än inga relationer alls. Flera föräldrar vittnar om att onlinerelationer är de enda relationer deras barn har, bortsett från relationerna med kamrater under skoltid och med familjemedlemmar och personlig assistent, vilket gör att internet beskrivs som en viktig social arena. De beskriver hur deras ungdomar vågar initiera nya bekantskaper på internet, men också använder internet som ett verktyg för att upprätthålla kontakt med såväl familj som redan etablerade onlinerelationer. Över lag framgår att det finns en tydlig hierarki mellan relationer online respektive offline. I något fall beskrivs hur en onlinerelation har övergått till en offlinerelation på den ungas initiativ, vilket föräldrarna uppskattar så länge det är en för ungdomen positiv kontakt.

Föräldrarna vittnar om att de ger ett signifikant stöd till sina ungdomar i deras internetanvändande. Dock menar de att det optimala vore om samhället konstruerades på ett sådant sätt att behovet av föräldrarnas stöd minskade, vilket skulle underlätta de ungas frigörelse från dem som föräldrar. Det finns också en önskan hos föräldrarna att skolan ska ta ett större utbildningsansvar när det gäller både det tekniska och det sociala i de ungas internetanvändande, då de tror att det är lättare att nå fram i rollen som pedagog med tillgång till olika undervisningstekniker än som förälder.

Även om de unga hävdar att de inte så ofta frågar föräldrarna om hjälp när det gäller tekniska aspekter av internetanvändandet, menar föräldrarna att de är ett dagligt stöd till sina ungdomar i tekniska frågor. En förälder berättar att hon upplever sig vara inte bara en mamma utan också ett ”dagligt hjälpmedel i vardagen”. Föräldrarna berättar att de hjälper sina ungdomar att

Föräldrarna berättar att de hjälper sina ungdomar att delta både i samhället generellt och i det sociala livet, vilket innebär allt från att betala räkningar till att ladda upp bilder på Facebook. Många gånger sitter de bredvid de unga och visar dem och förklarar vad olika instruktioner betyder.

delta både i samhället generellt och i det sociala livet, vilket innebär allt från att betala räkningar till att ladda upp bilder på Facebook. Många gånger sitter de bredvid de unga och visar dem och förklarar vad olika instruktioner betyder. I ett fall där förälder och ungdom inte delar boende filmar den unga sin dator och kan på så sätt få omedelbar hjälp av en förälder som sitter på distans. I de fall det finns inlästa instruktionerna ökar förståelsen och föräldrar efterfrågar därför mer inlästa instruktioner från framför allt myndigheter.

Föräldrarna hjälper dock inte bara till med tekniken, utan kanske främst med olika relationella dimensioner av internet. De försöker lära ut strategier som ska underlätta vid social interaktion på nätet. En sådan är att läsa igenom den text man har skrivit innan man skickar den. Många gånger är de ungas texter svårlästa och lätta att missförstå, men bara genom att läsa texten en eller två gånger högt för sig själva kan de förbättra det de skriver. En annan strategi har att göra med nätetikett, till exempel hur meningar och hälsningsfraser kan formuleras vid en första kontakt.

Mamma: Jag säger till honom att han kan skriva: "Vad gör du? Hur mår du?"

Intervjuare: Behöver han lära sig det?

Mamma: Ja, han behöver lära sig sådana saker, han vet inte hur man tar kontakt. "Hej, där! Ska vi hitta på något? Hur mår du?" Sådana saker.

Ett annat sätt att ge stöd i nätetikett, men också i sociala och emotionella frågor, är att som förälder vara närvarande på sociala medier (till exempel Facebook och Instagram), vilket många föräldrar är. Om en ungdom missförstår, missförstås eller råkar illa ut kan de som föräldrar stötta upp och hjälpa till på hemmaplan, offline. Flera föräldrar menar att de genom att läsa av sitt barns allmäntillstånd kan avgöra om de ska ställa frågor för att försöka få reda på om något har hänt och om det kan vara relaterat till internet.

Personalen, i större utsträckning än föräldrarna, ser internet som en möjlig social arena i relation till de ungas intellektuella funktionsnedsättning. De menar att många av de unga som de arbetar med är blyga, känner sig osäkra och har låg självkänsla på grund av sin begränsade sociala kompetens i "verkliga livet". En interaktion som inte är ansikte mot ansikte, vilket internet kan erbjuda, är en möjlighet för dessa unga att utveckla relationer och samtidigt känna sig bekväma och trygga. Att ta kontakt via internet får dem att känna sig som "alla andra", dels för att de befinner sig på tryggt avstånd, dels för att de flesta andra unga också initierar kontakter över internet. Personalen menar att många av de unga lever relativt socialt isolerat och att internet i

många fall utgör deras enda sociala liv, vilket gör internet till en viktig arena för både vänskapsrelationer och romantiska relationer.

I linje med att det är främst personalen som ser möjligheterna med internet i relation till ungas intellektuella begränsningar är det också personalen som i störst utsträckning pratar om behovet av stöd till de unga, främst som en konsekvens av deras intellektuella funktionsnedsättning. De berättar att det inte är så ofta som de unga ber om hjälp eller stöd i situationer som har samband med internetanvändande. Istället träder personalen in i situationer som de upplever att de unga inte hanterar och inte heller har kapacitet att hantera. De anser att de ungas intellektuella funktionsnedsättning dels bidrar till att situationen uppkommer (de har exempelvis inte förstått innebörden av en bild de lagt ut på sociala medier), dels är anledningen till att de inte hanterar situationen (exempelvis är oförmåga att lösa en uppseglande konflikt). Att missförstånd uppstår anses främst bero på bristande kommunikativ förmåga, och internet uppfattas vara en arena som är speciellt svårt att hantera då det nästan uteslutande rör sig om skriftlig kommunikation och mycket små möjligheter att läsa av någons kroppsspråk, vilket normalt är en källa till ökad förståelse vid interaktion med andra människor.

Precis som de unga och föräldrarna pekar personalen på att de ungas främsta stöd och källa till kunskap är deras sociala nätverk i form av syskon, familj och vänner, inte skolan.

Jag har en teori gällande de som har äldre syskon. De [syskonen] hjälper dem [de unga med intellektuell funktionsnedsättning] att skynda på inlärningsprocessen, i jämförelse med vad de kan lära sig på lektioner, av texter eller av olika former av media. När det gäller det här nya [till exempel internet och sociala medier] ligger föräldrarna sällan före dem [sina barn] i inläring. Jag tror det har betydelse hur det ser ut hemma och vilken kamratgrupp du tillhör.

[personal, kvinna]

Att personalen är tveksam till sin roll som kunskapsförmedlare i relation till de ungas internetkunskaper tar sig uttryck i hur de väljer att hantera och ge stöd i dessa frågor. Vissa lärare är mycket kontrollerande och förmedlar tydliga restriktioner för de ungas internetanvändande, gällande till exempel tid och vilka sidor de får lov att besöka. Andra är mer stöttande och har tillit till att de unga hanterar olika situationer och gör bra val. Personalen menar att deras förhållningssätt är individuellt, och inte kopplat till exempelvis ålder, kön

eller profession. De lyfter behovet av en samlad kompetens i frågan och efterlyser såväl fortbildning som policydokument och strategier i relation till främst problematiska aspekter av internetanvändning för denna målgrupp. De anser att strategier och förhållningsätt kopplade till riskfyllda aspekter såsom mobbing och sexuella trakasserier bör vara en del av en professionell uppförandekod, istället för att vara beroende av individuella attityder och erfarenheter. Utöver utbildning och policyförtydliganden menar personalen att det behövs ett tydligt stöd från ledningen på skolan, men också från samhället i övrigt (exempelvis i samband med polisanmälningar). Situationen är naturligtvis inte densamma på alla skolor, och några informanter vittnar om såväl stöd från ledningen som policydokument och fortbildning, vilket stärker dem i deras arbete.

Materialet visar att det finns såväl likheter som skillnader mellan de ungas respektive föräldrarnas och personalens syn på de möjligheter som internet erbjuder. Att föräldrar och personal ibland behöver erbjuda stöd för att internet ska innebära en möjlighet, och inte en risk, för de ungas delaktighet är alla överens om. Det som är mest slående i materialet är att de pratar olika mycket om möjligheter och stöd. Såväl de unga som föräldrar och personal pratar relativt ofta om möjligheter, medan behovet av stöd är mycket mer framträdande i intervjuerna med föräldrar och personal. Både föräldrar och unga lyfter möjligheten att etablera och upprätthålla sociala relationer, såväl vänskapliga som romantiska, med hjälp av internet. De ger dock olika argument för varför denna möjlighet ska tas tillvara. De unga hävdar att det är värt att pröva internet som en arena för att finna relationer, och i likhet med tidigare forskning pekar resultaten på att ungdomarna söker relationer som, trots att de äger rum på internet, karakteriseras av närhet. Föräldrarna å andra sidan menar att internet öppnar upp möjligheter för ungdomar som annars lever ett relativt isolerat liv med få möjligheter att etablera nya kontakter. Samtidigt är föräldrarna oroliga för att de ungas funktionsnedsättning ska bidra till att denna möjlighet förbyts till risk. Att föräldrarna, trots att de har identifierat vissa risker, anser att internet är en lämplig arena för deras ungdomar indikerar att deras bedömning av risk sätts i relation till den vinst som de unga erhåller vid lyckade aktiviteter. Att väga de vinster som en framgång innebär mot nackdelarna som ett potentiellt misslyckande skulle ge kan enligt Seale (2014) resultera i en form av positivt risktagande, vilket innebär att individen tar (eller tillåts ta) risken i de fall då den potentiella vinsten uppväger nackdelarna vid ett misslyckande.

Medan såväl de unga som föräldrarna framhåller att offlinereaktioner är att föredra syns skillnader i uppfattning om *varför* det är så. De unga menar att en offlinereaktion har större potential att vara över tid.

Föräldrarna däremot, och även personalen, menar att offlinereaktioner är enklare för de unga och hänvisar till deras funktionsnedsättning som ofta gör att det skrivna språket och bristen på kroppsspråk försvårar kommunikation över internet. Det är intressant att notera att de unga pratar om offline- och onlinereaktioner utan att relatera till sin funktionsnedsättning, medan föräldrar och personal alltså gör sina bedömningar *i relation till* funktionsnedsättningen eftersom det är på grund av den som de dels bör pröva internet som en arena, dels bör prioritera offline- framför onlinereaktioner.

Att föräldrar (mer än personalen) ger uttryck för en kluvenhet pekar på att de är införstådda med balansen mellan risk och möjlighet och att steget till ett positivt risktagande inte blir så långt. Ett första steg är att vuxna och de unga tillsammans definierar vad en risk är. Risker är i viss mån socialt konstruerade och beroende av vem som tar dem och vilken social position individen har, vilket gör det möjligt att förändra diskursen och närma sig en gemensam definition. Ett andra steg är att utveckla strategier för positivt risktagande som har större sannolikhet att lyckas än att misslyckas. Men en grundförutsättning för det är alltså en gemensam syn på vad som utgör en risk och hur den ska hanteras, ett så kallat *delat risktagande*.

Föräldrarna i studien uppfattar sig själva som förebilder som finns med som ett stöd i de ungas internetanvändande, något som kan bidra till strategier för ett positivt risktagande även om det, vilket Seale (2014) pekar på, inte automatiskt betyder att de tillsammans har definierat vad en risk är och hur den ska hanteras. De föräldrar som faktiskt väljer att diskutera övergripande strategier för internetanvändande med de unga ligger närmare det som definieras som positivt risktagande. Sådan strategiutveckling bidrar troligtvis till att de ungas förhållningssätt till risker blir hållbart över tid, även då föräldrarna inte finns närvarande, men också till att föräldrarnas förhållande till risk förändras. Att ge stöd i att utveckla strategier för positivt risktagande, och inte enbart kontrollera individens risktagande, gör med andra ord att riskerna kan utgöra en möjlighet. Risktagande, såväl positivt som negativt, är en del av livet, men det är angeläget att undvika risker som innebär att konsekvensen av ett misslyckande påverkar en mer än vinsten vid framgång.

Många av de unga i studien tar ställning till hur stor sannolikhet det är att aktiviteter, speciellt de som innebär etablerande av sociala relationer, innebär risker och vilka vinster som i så fall är förknippade med dem. Det kan förstås utifrån att individens aktörskap tar sig uttryck i dels ett val, dels ett beteende. Ibland kan det visa sig att valet var det rätta, men att beteendet inte var lämpligt för situationen. Exempelvis kan en ungdom göra valet att ta en social kontakt, vilket kan vara klokt, men i samband med det skriva någonting mindre lämp-

ligt. Ett annat exempel är att individen tar kontakt med någon som skriver något som kan tyckas inbjudande, men som inte är det (och som i värsta fall kommer sig av onda avsikter). Problemet kan vara begränsat till kommunikation via skriftlig media och speciellt framträdande för unga med intellektuell funktionsnedsättning, varför det kan behövas ett stöd som utvecklar de ungas förmågor och kapaciteter.

I takt med att barn går från att bli ungdomar och vidare till att bli unga vuxna ökar deras behov av autonomi. Även om mognadsgrad och kognitiva funktioner skiljer sig åt mellan jämnåriga med respektive utan intellektuell funktionsnedsättning är det viktigt att beakta behovet av autonomi, särskilt för unga över 18 år. Forskning (Björquist, 2016) visar att unga med intellektuell funktionsnedsättning i övergången till att bli vuxna upplever ett behov av autonomi som de har svårt att få tillfredsställt, då de är beroende av föräldrarnas och andra vuxnas stöd i många vardagssituationer. Föräldrarna i vår studie anser att skolan ska ta ett större ansvar för information och utbildning beträffande internetanvändning, vilket kan vara en effekt av att de upplever att deras nära stöd till ungdomarna kan vara ett hinder för autonomi.

För att minska riskerna med internetanvändning för unga med intellektuell funktionsnedsättning är stöd från både föräldrar och personal av stor betydelse. Det kan förmedlas genom att tillsammans med varje ungdom utarbeta strategier för positivt risktagande samt genom riskkommunikation där frågor om kontroll, tillåtelse och möjligheter med internetanvändandet förhandlas mellan parterna. Ett individanpassat stöd kan kräva ”viss kreativitet i förhållande till hur risker, problem och möjligheter definieras och omformuleras” (Seale, 2014, s 228, fritt översatt). Genom individuella diskussioner utifrån positivt risktagande kan föräldrar och personal hjälpa de unga att utveckla strategier samt hantera och övervinna hinder istället för att undvika eller ignorera dem. Det är angeläget att sådan kommunikation sker genom en tydlig inkludering av de ungas perspektiv så att inte en annan risk uppstår, nämligen risken för minskade möjligheter att frigöra sig från föräldrar och personal i syfte att utveckla en egen ”frizon” och agera med andra unga utan insyn från omgivningen och utan att funktionshindret behöver vara i fokus eller ens synligt för andra.

KONKLUSION

I de tre teman vi har fokuserat på framträder bilden av det vi kallar en *dialektisk delaktighet*. Det är i dialog mellan de olika perspektiven – de ungas, föräldrarnas och personalens – som skilda föreställningar och påståenden om de ungas internetanvändning kan synliggöras och förstås. Precis som i grekernas dialektiska metod ställs på så vis olika argument mot varandra och efter noggranna avvägningar formuleras gemensamt nya insikter. Ett exempel på det är betydelsen av riskkommunikation för att förstå hur risk konstrueras utifrån aktörernas skilda positioner. För att minska riskerna med internetanvändning för unga med intellektuell funktionsnedsättning är således både föräldrarnas och personalens stöd av stor betydelse. Det är tillsammans i en dialektik som strategier för ett positivt risktagande kan utarbetas.

I förståelsen av den dialektiska delaktigheten ser vi även behovet av ett intersektionellt perspektiv på den heterogenitet som alla tre aktörsgrupper uppvisar. Vare sig de unga, föräldrarna eller personalen bär med sig homogena livsvillkor eller föreställningar vad gäller exempelvis grad av funktionsnedsättning, kön, ålder, etnicitet, sexuell orientering och identitet eller social klass. Resultaten är i linje med Seale (2014) som poängterar vikten av ett individanpassat stöd till de unga. Ett intersektionellt perspektiv kan således hjälpa oss att synliggöra förutsättningarna för en dialektisk delaktighet för unga med intellektuell funktionsnedsättning. Exempelvis har vi tidigare frågat oss vad vi egentligen kan säga om de ungas delaktighet, om den ska ses som ett *tillstånd* eller som en *process*. Utifrån vårt nya sätt att se på delaktighet som dialektisk kan vi nu förstå begreppet som både och, som ett tillstånd som samtidigt befinner sig i en process.

Ibland talas det om att ett begrepp har ett *omfång* och ett *innehåll*. I relation till ovanstående kan det hävdas att begreppet dialektisk delaktighet och dess omfång rör sig mellan delaktighet som tillstånd och delaktighet som process. Därför är det av vikt att å ena sidan beakta kartläggningar av internetanvändningen bland unga med intellektuell funktionsnedsättning (skattningar av tillstånd, till exempel att man använder internet (deltar) mer eller mindre än andra unga), å andra sidan anta mer tolkande ansatser som syftar till att förstå hur delaktigheten på internet och i sociala medier förhandlas i en dialektisk process, dels unga

emellan, dels mellan unga respektive föräldrar och personal.

Vidare handlar *dialektisk delaktighet* dels om förutsättningar för delaktighet utifrån ett intersektionellt perspektiv där flera samverkande faktorer bidrar till att förståelsen blir komplex och mångfasetterad, dels om själva kontexten för delaktigheten. Ett exempel på det senare är att online och offline i vissa sammanhang ses som åtskilda (exempelvis att aktiviteter offline tillskrivs ett större värde) och i andra sammanhang flyter ihop (exempelvis när högt värderade onlineidentiteter såsom ”gamers” och ”vloggers” förhandlas i relation till en formell och ofta lågt värderad sarskoletillhörighet offline).

En möjlig tolkning är att det endast är *en mindre grupp* unga i gymnasiesärskolan som ger uttryck för identitetsskapande aktiviteter på internet, nämligen ”de utåtriktade”. Genom att framhålla alternativa identiteter tycks de söka sig bort från tillhörigheten till sarskolan. De söker sig till sammanhang där funktionsnedsättningen inte kommer i fokus och där andra förmågor och tillhörigheter kan göra dem rättvisa (till exempel att vara en framgångsrik ”YouTuber” eller erkänt duktig ”gamer”). Denna tolkning bygger på att de unga betonar sin *olikhet* (*difference*) jämfört med andra ungdomar på gymnasiesärskolan. För ”de utåtriktade” tycks det vara viktigt att lyfta fram denna olikhet. En annan möjlig tolkning är att *alla* elever som går på gymnasiesärskolan på olika sätt ger uttryck för identitetsskapande aktiviteter. Vissa aktiviteter kan syfta till att framhålla olikhet (att skilja ut sig från övriga) medan andra snarare betonar *likhet* (*similarity*), till exempel att de som betecknas ”konsumenter” och ”de kamratliga” håller kontakt och upprätthåller gemenskap med andra som har liknande erfarenheter och intressen. Att uttrycka likhet är också ett sätt att framhålla sin identitet. I analogi med Jenkins (2007) vill vi argumentera för att den senare tolkningen är mer trovärdig. Identitetsskapande processer på internet kännetecknas av en förhandling mellan likhet och olikhet. Det är i det sociala samspelets processer som identiteter kan ”skapas, formas, upprätthållas, kommuniceras, presenteras, förhandlas, utmanas, reproduceras, återupptäckas och berättas” (Scott, 2015, s 11, fritt översatt).

Den dialektiska delaktigheten framträder även i

förståelsen av synen på offline- och onlinerelationer bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. Våra resultat visar att såväl unga som föräldrar och personal anser att offlinerelektioner är att föredra, men att orsakerna till det skiljer sig åt. De ungas argument är att en offlinerelektion har större potential att vara över tid, medan föräldrarna och personalen menar att offlinerelektioner är enklare för de unga att hantera utifrån deras språkliga och kommunikativa begränsningar. Även i förståelsen av dessa olika synsätt hjälper ett intersektionellt perspektiv då skärningspunkter mellan olika faktorer, såsom grad av intellektuell funktionsnedsättning, ålder, kön och social klass, kan få betydelse för de ungas förmåga att hantera och uppleva delaktighet på internet. Genom de olika aktörernas argument och perspektiv på internetanvändning skapas således en dialektisk delaktighet, vilken utvecklas i dialog mellan de olika perspektiven.

Resultaten visar även att det enligt föräldrar och personal är de unga med en lindrigare form av intellektuell funktionsnedsättning som oftast råkar illa ut på nätet, eftersom dessa oftare söker sig utanför den egna kretsen och vill vara som ”alla andra”. Vidare har vi konstaterat att omgivningen (föräldrar och personal) skulle kunna stötta de unga på ett mer differentierat sätt utifrån deras skilda intellektuella förutsättningar. Denna differentiering kan förstås utifrån en dialektisk delaktighet där beaktandet av fler faktorer än den intellektuella funktionsnedsättningen är nödvändig. Annan forskning visar exempelvis att unga flickor i större utsträckning än pojkar är mer utsatta för sexu-

ella trakasserier och våld (se Folkhälsomyndighetens SRHR-rapport, 2019). En annan tänkbar faktor är etnicitet, vilket Löfgren-Mårtenson och Ouis (2019) visar i sin forskning om hedersrelaterade erfarenheter bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. Dessa unga upplever troligen en än mer begränsad delaktighet på nätet på grund av familjens insyn och kontroll. Ytterligare forskning visar på osynliggörande av andra sexuella identiteter och livsstilar än den heterosexuella tvåsamheten bland unga med intellektuell funktionsnedsättning (Löfgren-Mårtenson, 2009; 2020). Även här kan begreppet dialektisk delaktighet användas i förståelsen av ungas internetanvändning.

Implikationer och rekommendationer

Vårt projekt pekar på att det finns ett behov av utvidgad och fördjupad forskning inom området, men vi kan också konstatera att de olika delstudierna redan har bidragit till kunskap som kan vara till nytta i det praktiska arbetet. I det här avsnittet lyfter vi fram några av de mest betydande resultaten och resonerar kring hur professionella och beslutsfattare, och i viss mån även föräldrar, kan förhålla sig till dem.

För att undvika risker väljer en del unga i studien att delta mindre på internet, även om de ser en fara med att inte befinna sig på internet och i sociala medier. Att undvika risker genom att undvika internet kan göra att individen går miste om en arena för såväl identitets-

För att känna sig trygg på internet behöver individen utveckla strategier för att hantera risker, och inte bara undvika dem. Genom ett så kallat positivt risktagande balanseras riskerna med en aktivitet mot fördelarna med aktiviteten.

skapande som delaktighet. Det är därför viktigt att hjälpa och stödja de unga att hantera risker istället för att undvika dem. För det behöver personal och föräldrar vara medvetna om riskerna, men också om möjligheterna, med internet och sociala medier. Den brittiska forskaren Seale (2014) menar att föräldrar och personal mer ofta bör ställa sig frågan ”vad händer om något går rätt?” istället för ”vad händer om något går fel?”.

För att känna sig trygg på internet behöver individen utveckla strategier för att hantera risker, och inte bara undvika dem. Genom ett så kallat positivt risktagande balanseras riskerna med en aktivitet mot fördelarna med aktiviteten. Positivt risktagande bygger på en gemensam syn på vad som utgör en risk och hur en risk ska hanteras. Definitionen av vad som utgör en risk är subjektiv och grundar sig i individens sociala position, vilket innebär att den är öppen för förhandling och möjlig att förändra och skapa samsyn kring (Breck 2002). Eftersom unga med intellektuell funktionsnedsättning utgör en heterogen grupp med olika behov och kapaciteter är det viktigt att föräldrar och personal har en dialog med varje individ i syfte att etablera en samsyn i vad en risk är och hur den ska hanteras. Graham och Fitzgerald (2010) poängterar att ett dialogiskt förhållningssätt är mer än att ”bara” lyssna på barn och unga och låta deras röster bli hörda. Ett dialogiskt förhållningssätt innebär att en dialog förs mellan parterna och att en samsyn utvecklas, att en *dialektisk delaktighet* kommer till stånd. Ett dialogiskt förhållningssätt kräver en relationell kontext där det individuella aktörskapet stötts och får utrymme. Först när en gemensam syn är etablerad är det möjligt att tillsammans utveckla strategier för positivt risktagande. Genom att medvetandegöra föräldrar och personal om att unga med intellektuell funktionsnedsättning utgör en heterogen grupp kan de således anpassa sitt bemötande och tillgodose de unika och specifika behov som varje individ har. När de ungas egna perspektiv därtill inkluderas i riskkommunikationen ökar möjligheterna till en dialektisk delaktighet, vilken kan utvecklas med hjälp av mångfacetterad kunskap om de olika målgruppernas syn på och erfarenheter av internetanvändande. Därmed kan ett komplext stöd skapas, ett stöd som inte enbart minskar risken för att råka illa ut på nätet utan även ökar möjligheterna till positiva erfarenheter.

I vår studie framkommer det att ungas aktörskap kommer till uttryck på olika sätt i deras internetanvändande, bland annat som aktiva val i relation till närvaro, agerande och tillbakahållen aktivitet. Kuczynski och de Mol (2015) menar att individen har tillgång till tre resurser – individuella, relationella och kulturella – som sammantaget bidrar till variationer i människors möjligheter till aktörskap och hur de får inflytande i olika situationer. En människas individu-

ella resurser utgörs av den kapacitet (såväl kognitivt som fysiskt) individen besitter att utöva ett aktörskap, men är också konsekvenser av dess relationella och kulturella resurser. Med andra ord kan de individuella resurserna utvecklas om det finns en kulturellt och relationellt stödande kontext. I vårt resultat kan vi notera att föräldrar och personal i de ungas närhet i de flesta fall bidrar till de ungas aktörskap, och framför allt till ett säkrare aktörskap. Men vi kan också se hur föräldrar och personal väljer att kontrollera individen och begränsa aktörskapet. Genom att vuxna både är goda förebilder och stöttar individens strategier för ett säkrare internetanvändande utvecklas de ungas individuella resurser, vilket i sin tur innebär individuella och långsiktigt hållbara resurser som i förlängningen kan bidra till en självständig och säker närvaro på internet. Även om många föräldrar är en betydelsefull ”facilitator” i vardagen är det viktigt att komma ihåg att inte alla föräldrar har kunskap nog att vara en relationell resurs i relation till de ungas internetanvändande. I frågor som rör sociala fenomen krävs inga nämnvärda kunskaper om internet, men gällande mer tekniska aspekter (och i viss mån även kulturen på sociala medier) underlättar ett sådant kunnande. Då det saknas krävs stöd från skola och samhälle.

Personalen i studien upplever det vara svårt att förhålla sig till de ungas internetanvändning, särskilt när det gäller frågor relaterade till kontaktskapande, intimitet, romantik och sexualitet (såväl självvalda närmanden som trakasserier). De efterfrågar därför ett organisatoriskt stöd i form av riktlinjer för hur skolan bör förhålla sig till dessa frågor, men också i form av rekommendationer till lärare och annan personal. I dagsläget väljer personalen att hantera situationer på olika sätt och med olika grad av kontroll. För att förmågan till positivt risktagande ska komma till stånd hos de unga behöver personalen ha både kunskap och tillgång till riktlinjer som innebär att långsiktiga strategier utvecklas. Att förbjuda och kontrollera de unga bidrar inte till utveckling av strategier för positivt risktagande (men i vissa situationer kan det naturligtvis vara adekvat med restriktioner i användandet av mobiltelefon och internet). De professionella behöver stötts även i diskussioner om risktagande, då det alltför ofta är betoning på att skydda de unga istället för att tillåta ett visst risktagande (Seale, 2014) och därför kan upplevas riskfyllt att sätta någonting annat än individens säkerhet i första rummet. I verksamheten bör frågor som dessa diskuteras: Vad är en risk? Vad innebär det att undvika risker? Vilket stöd finns för de professionella i detta arbete?

Avslutningsvis är det värt att notera att föräldrar och personal är relativt närvarande på internet som arena, trots att den kan utgöra en ”frizon” där identitets- och skapande processer äger rum och de unga utvecklar sociala relationer och utövar delaktighet. I takt med att

barn blir ungdomar och sedan vidare till unga vuxna ökar deras behov av autonomi. Att ge stöd och hjälp är därför en balansgång för vuxna i ungdomars närhet (speciellt föräldrar), då individen å ena sidan behöver stöd, å andra sidan är i behov av frigörelse. De unga i vår studie berättar att de inte främst vänder sig till föräldrar utan till kamrater och syskon om de behöver hjälp att navigera på nätet. Föräldrarna å andra sidan upplever att de på många sätt är ett stöd i de ungas internetanvändande. Troligtvis är ingen utsaga mer

korrekt än den andra, snarare är skillnaderna i resultat ett uttryck för olika perspektiv på och upplevelse av situationen – de ungas utifrån en strävan att vara självständiga och föräldrarnas utifrån en ambition att underlätta (och öka säkerheten) i de ungas internetanvändande. Med tanke på ungas behov av självständighet är det av stor betydelse att föräldrar och personal balanserar sin stödnivå i relation till individens behov och individanpassar stödet genom dialog.

Konkreta rekommendationer till föräldrar och personal

- Unga med intellektuell funktionsnedsättning behöver hjälp och stöd i sitt dagliga liv från människor i sin omgivning, vilket gör att deras integritet är hotad. Alla ungdomar behöver i viss mån bli självständiga och autonoma, vilket innebär att det för vuxna i ungas närhet är viktigt att hitta en balans mellan å ena sidan stöd och hjälp, å andra sidan behov av integritet.
- Unga med intellektuell funktionsnedsättning utgör en heterogen grupp. För att tillgodose var och ens behov av stöd och hjälp är det viktigt att lyfta fram röster från unga och lyssna på vad de har att säga om internetanvändning och sociala medier.
- Att rekommendera de unga att helt undvika risker leder ofta till mindre deltagande. Det är viktigt att hjälpa och stödja unga med intellektuell funktionsnedsättning att hantera risker snarare än att undvika dem. Ur unga människors perspektiv finns det också en risk att sakna något som är avgörande i livet. En start är att ha en diskussion om *vad* en risk är utifrån olika perspektiv.

REFERENSER

- Alfredsson Ågren, K., Kjellberg, A. & Hemmingsson, H.** (2018). "Access to and use of the internet among adolescents and young adults with intellectual disabilities in everyday settings." *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. Online, 31 oktober, 1–11.
- Barlott, T., Aplin, T., Catchpole, E., Kranz, R., Le Goullon, D., Toivanen, A. & Hutchens, S.** (2019). "Connectedness and ICT: Opening the door to possibilities for people with intellectual disabilities." *Journal of Intellectual Disabilities*. Online, 28 februari, 1–19.
- Beart, S., Hardy, G. & Buchan, L.** (2005). "How people with intellectual disabilities view their social identity: A review of the literature." *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18, 47–56.
- Björquist, E.** (2016). *Mind the gap. Transition to adulthood – youths' with disabilities and their caregivers' perspectives*. Doktorsavhandling, Institutionen för hälsovetenskaper, Lunds universitet.
- Borland, J. & Ramcharan, P.** (2000). Empowerment in informal settings. I P. Ramcharan, G. Roberts, G. Grant & J. Borland (red.), *Empowerment in Everyday Life: Learning Disability*, 2 uppl. London: J. Kingsley.
- Breck, T.** (2002). *Risikokommunikation. Dialog om det osäkra*. Stockholm: Natur och kultur.
- Brusén, P. & Printz, A.** (red.) (2006). *Handikappolitiken i praktiken – om den nationella handlingsplanen*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Buijs, P. C. M., Boot, E., Shugar, A., Fung, W. L. A. & Bassett, A. S.** (2016). "Internet safety issues for adolescents and adults with intellectual disabilities." *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(2), 416–418.
- Caton, S. & Chapman, M.** (2016). "The use of social media and people with intellectual disability: A systematic review and thematic analysis." *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 41(2), 125–139.
- Chadwick, D., Wesson, C. & Fullwood, C.** (2013). "Internet access by people with intellectual disabilities: Inequalities and opportunities." *Future Internet*, 5, 376–397.
- Chassin, L., Presson, C. C. & Sherman, S. J.** (1989). "'Constructive' vs. 'destructive' deviance in adolescent health-related behaviors." *Journal of Youth and Adolescence*, 18, 245–262.
- Cumming, T. M., Strnadová, I., Knox, M. & Parmenter, T.** (2014). "Mobile technology in inclusive research: Tools of empowerment." *Disability & Society*, 29, 999–1012.
- Darcy, S., Maxwell, H. & Green, J.** (2016). "Disability citizenship and independence through mobile technology? A study exploring adoption and use of a mobile technology platform." *Disability & Society*, 31, 497–519.
- Davidsson, P., Palm, M. & Melin Mandre, Å.** (2018). *Svenskarna och internet 2018*. Internetstiftelsen i Sverige (IIS).
- Didden, R., Scholte, R. H. J., Korzilius, H., De Moor, J. M. H., Vermeulen, A., O'Reilly, M., Lang, R. & Lancioni, G. E.** (2009). "Cyberbullying among students with intellectual and developmental disability in special education settings." *Developmental Neuro-rehabilitation*, 12(3), 146–151.
- Folkhälsomyndigheten** (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter i (SRHR) Sverige 2017*. Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017. Stockholm: Folkhälsomyndigheten.
- Graham, A. & Fitzgerald, R.** (2010). "Progressing children's participation: Exploring the potential of a dialogical turn." *Childhood*, 17(3), 343–359.
- Granlund, M. & Göransson, K.** (2019). Intellektuell funktionsnedsättning. I L. Söderman & S. Antonson (red.), *Nya omsorgsboken*. Stockholm: Liber.
- Gustavsson, A., Nyberg, C. & Westin, C.** (2016). "Plurality and continuity—understanding self-identity of persons with intellectual disability." *European Journal of Disability Research*, 10, 310–326.
- Holmes, K. M. & O'Loughlin, N.** (2012). "The experiences of people with learning disabilities on social networking sites." *British Journal of Learning Disabilities*, 42, 3–7.
- Jenkins, R.** (2007). *Social Identity*, 2 uppl. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Johansson, S.** (2017). *Svenskarna med funktionsnedsättning och internet. Hur personer med olika funktionsnedsättningar använder internet*. Stockholm: Begripsam/KTH.
- Karreman, J., van der Geest, T. & Buusink, E.** (2007). "Accessible website content guidelines for users with intellectual disabilities." *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 20(6), 510–518.
- Kuczynski, L. & De Mol, J.** (2015). Dialectical models of socialization. I W. F. Overton & P. C. M. Molenaar (red.), *Theory and Method*, volym 1 av *The Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, 7 uppl. Hoboken, NJ: Wiley.
- Langøy, E. E.** (2018). "Annerledes er ikke noe man er, men noe man blir? Strategier i identitetsforhandlinger blant tidligere særvilkares elever i videregående skole." *Fontene forskning*, (11)1, 42–55.
- Livingstone, S., Haddon, L. & Ólafsson, K.** (2011). *EU Kids Online*. London: London School of Media and Economics.
- Lough, E. & Fisher, M. H.** (2016). "Internet use and online safety in adults with Williams syndrome." *Journal of Intellectual Disability Research*, 60(10), 1020–1030.
- Lussier-Desrochers, D., Normand, C. L., Romero-Torres, A., Lachapelle, Y., Godin-Tremblay, V., Dupont, M., Roux, J., Pépin-Beauchesne, L. & Bilodeau, P.** (2017). "Bridging the digital divide for people with intellectual disability." *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1), artikel 1.
- Löfgren-Mårtenson, L.** (2005). *Kärlek.nu. Om internet och unga med utvecklingsstörning*. Lund: Studentlitteratur.

- Löfgren-Mårtenson, L.** (2008). "Love in cyberspace. Swedish young people with intellectual disabilities and the internet." *Scandinavian Journal of Disability Research*, 10(2), 125–138.
- Löfgren-Mårtenson, L.** (2009). "The invisibility of young homosexual women and men with intellectual disabilities." *Sexuality & Disability*, 27(1), 21–26.
- Löfgren-Mårtenson, L.** (2020) *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. En kvalitativ studie om erfarenheter av och reflektioner om sexualitet, relationer och internet.* Stockholm: Folkhälsomyndigheten. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-bland-unga-vuxna-med-intellektuell-funktionsnedsattning-/?pub=68874>, publicerad 20 mars.
- Löfgren-Mårtenson, L., Molin, M. & Sorbring, S.** (2018). "H@ssles and hopes on the internet: What professionals have encountered in dealing with internet use and sexuality among youths with intellectual disabilities." *Papers of Social Pedagogy*, 8(1), 66–82.
- Löfgren-Mårtenson, L. & Ouis, P.** (2018). "It's their way of protecting them: Between care and control in an honor context for youths with intellectual disabilities." *Papers of Social Pedagogy*, 8(1), 14–35.
- Macdonald, S. J. & Clayton, J.** (2013). "Back to the future, disability and the digital divide." *Disability and Society*, 28(5), 702–718.
- Maïano, C., Aimé, A., Salvas, M.-C., Morin, A. J. S. & Normand, C.** (2016). "Prevalence and correlates of bullying perpetration and victimization among school-aged youth with intellectual disabilities: A systematic review." *Research in Developmental Disabilities*, 49–50, 181–195.
- McVilly, K., Stancliffe, R. J., Parmenter, T. R. & Burton-Smith, R.** (2006). "I get by with a little help from my friends: Adults with ID discuss loneliness." *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 19, 191–203.
- Midjo, T. & Aune Ellingsen, K.** (2018). "Identity constructions and transition to adulthood for young people with mild intellectual disabilities." *Journal of Intellectual Disabilities*, 22, 33–48.
- Molin, M.** (2008). *Delaktighet i olika världar – om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv.* Postdoc-rapport 2008:2, Högskolan Väst.
- Molin, M.** (2010). Intellectual disabilities and processes of belonging in the borderland between civil and welfare state arenas. I L. Eriksson & T. Winman (red.), *Learning to Fly – Social Pedagogy in a Contemporary Society*, 202–223. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Molin, M.** (2013). Delaktighet och gemenskap på internet – om webbaserade gemenskapers betydelse för identifikationsprocesser hos ungdomar i gymnasiesärskolan. I L. Eriksson, G. Nilsson & L. A. Svensson (red.), *Gemenskaper – socialpedagogiska perspektiv*, 237–260. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Molin, M. & Gustavsson, A.** (2009). "Belonging and multi-dimensional self-expectations – transition from upper secondary special programmes to working life for pupils with intellectual disabilities in Sweden." *La nouvelle revue de l'adaptation et de la scolarisation*, 48(4), 255–265.
- Molin, M., Sorbring, E. & Löfgren-Mårtenson, L.** (2019). *Delaktighetens digitalisering: om identitetsskapande aktiviteter på internet bland unga med intellektuella funktionsnedsättningar.* Högskolans Västs rapportserie, 2019:5.
- Molin, M., Sorbring, E. & Löfgren-Mårtenson, L.** (2017). "New emancipatory landscapes? Young people with intellectual disabilities, internet use and identification processes." *Advances in Social Work*, 18(2), 645–662.
- Myndigheten för delaktighet** (2018). *Uppföljning av funktionshinderspolicen 2017.* MFD-rapport 2018:2.
- Normand, C. & Sallafranque-St-Louis, F.** (2016). "Cyber-victimization of young people with an intellectual or developmental disability: Risks specific to sexual solicitation." *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29, 99–110.
- Näslund, R. & Gardelli, Å.** (2012). "I know, I can, I will try: youths and adults with intellectual disabilities in Sweden using information and communication technology in their everyday life." *Disability & Society*, 28(1), 28–40.
- Palmer, S. B., Wehmeyer, M. L., Davies, D. K. & Stock, S. E.** (2012). "Family members' reports of the technology use of family members with intellectual and dev. disabilities." *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(4), 402–414.
- Ramsten, C.** (2018). *Participation through ICT. Studies of the use and access to ICT for young adults with intellectual disability.* Doktorsavhandling, Mälardalens högskola.
- Rönnerberg, J., Classon, E., Danermark, B. & Karlsson, T.** (2011). *Forskning om funktionsnedsättning och funktionshinder 2002–2010. Kartläggning, analys och förslag.* FAS-rapport.
- Scott, S.** (2015). *Negotiating Identity: Symbolic Interactionist Approaches to Social Identity.* Cambridge: Polity Press.
- Seale, J., Nind, M. & Simmons, B.** (2013). "Transforming positive risk-taking practices: the possibilities of creativity and resilience in learning disability context." *Scandinavian Journal of Disability Research*, 15(3), 233–248.
- Seale, J. K.** (2014). "The role of supporters in facilitating the use of technologies by adolescents and adults with learning disabilities: A place for positive risk-taking." *European Journal of Special Needs Education*, 29(2), 220–236.
- Seale, J. & Chadwick, D.** (2017). "How does risk mediate the ability of adolescents and adults with intellectual and developmental disabilities to live a normal life by using the Internet?" *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1), artikel 2.
- Sharabi, A. & Margalit, M.** (2011). "Virtual friendships and social distress among adolescents with and without learning disabilities: the subtyping approach." *European Journal of Special Needs Education*, 26(3), 379–394.
- Sorbring, E., Molin, M. & Löfgren-Mårtenson, L.** (2017). "I'm a mother, but I'm also a facilitator in her every-day life: Parents' voices about barriers and support for internet participation among young people with intellectual disabilities." *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1), artikel 3.
- Shpigelman, C.-N. & Gill, C. J.** (2014). "How do adults with intellectual disabilities use Facebook?" *Disability and Society*, 29(10), 1601–1616.
- Statens medieråd** (2019). *Medieanvändningen bland unga med intellektuell funktionsnedsättning.* Tillgänglig online 2019-02-19: <https://statensmedierad.se/publikationer/rapport/medieanvandningenblandungamedintellektuellfunktionsnedsattning.3080.html>.
- Thoreau, E.** (2006). "Ouch! An examination of the self-representation of disabled people on the internet." *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11, 442–468.
- Tøssebro, J.** (red.) (2009). *Funksjonshemming: politikk, hverdagsliv og arbeidsliv.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Wells, M. & Mitchell, K. J.** (2014). "Patterns of internet use and risk of online victimization for youth with and without disabilities." *The Journal of Special Education*, 48(3), 204–213.

Publikationer inom ramen för projektet *Del@ktighet på nätet*

Löfgren-Mårtenson, L., Sorbring, E. & Molin, M. (2015). "T@ngled up in blue: Views of parents and professionals on internet use for sexual purposes among young people with intellectual disabilities." *Sexuality & Disability*, 33(4), 533–544. DOI: 10.1007/s11195-015-9415-7.

Löfgren-Mårtenson, L., Molin, M. & Sorbring, E. (2016). Del@ktig på internet: om internet-användande bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. I K. Daneback & E. Sorbring (red.), *Socialt arbete och internet: att förstå och hantera sociala problem på nya arenor*. Stockholm: Liber.

Löfgren-Mårtenson, L., Molin, M. & Sorbring, S. (2018). "H@ssles and hopes on the internet: What professionals have encountered in dealing with internet use and sexuality among youths with intellectual disabilities. *Papers of Social Pedagogy*, 8(1), 66–82. DOI: 10.5604/01.3001.0011.5851.

Molin, M., Sorbring, E. & Löfgren-Mårtenson, L. (2015). "Teachers' and parents' views on internet and social media usage by pupils with intellectual disabilities." *Journal of Intellectual Disabilities*, 19(1), 22–33. DOI: 10.1177/1744629514563558.

Molin, M., Sorbring, E. & Löfgren-Mårtenson, L. (2017). "New em@ncipatory landscapes? Young people with intellectual disabilities, internet use and identification processes." *Advances in Social Work*, 18(2), 645–662. DOI: 10.18060/21428.

Molin, M., Sorbring, E. & Löfgren-Mårtenson, L. (2019). *Del@ktighetens digitalisering: om identitetsskapande aktiviteter på internet bland unga med intellektuell funktionsnedsättning*. Högskolans Västs rapportserie 2019:5.

Sorbring, E., Löfgren-Mårtenson, L. & Molin, M. (2018). Relationships and the internet: Internet as an arena for love, sex and companionship for young people with learning disabilities. I C. Bates (red.), *Sexuality and Learning Disabilities – A Handbook*, 133–142. Hove: Pavilion Publishing and Media.

Sorbring, E., Molin, M. & Löfgren-Mårtenson, L. (2017). "I'm a mother, but I'm also a facilitator in her every-day life': Parents' voices about barriers and support for internet participation among young people with intellectual disabilities." *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1), artikel 3. DOI: 10.5817/CP2017-1-3.

Sorbring, E., Molin, M. & Löfgren-Mårtenson, L. (2018). "Att våga utan att falla: internet som en arena för delaktighet och relationer för unga med intellektuella funktionsnedsättningar." *Barnbladet*, 3, 14–17.

Sorbring, E., Molin, M. & Löfgren-Mårtenson, L. (2020). *Del@ktighet på nätet: röster från unga med intellektuell funktionsnedsättning samt föräldrar och personal*. Rapport i korthet, Barn och ungdomsvetenskapliga forskningsmiljön, Högskolan Väst.

Emma Sorbring, Högskolan Väst
emma.sorbring@hv.se

Martin Molin, Högskolan Väst
martin.molin@hv.se

Lotta Löfgren-Mårtenson, Malmö universitet
charlotta.lofgren-martenson@mau.se